

OD PŘÍSAHY KE KONFESI A ZPĚT? Univerzitní protestace v pozdním středověku a její proměna ve Viklefově a husitském myšlení

DUŠAN COUFAL

Jednání husitské delegace na všeobecném koncilu v Basileji v prvních měsících roku 1433 bylo z hlediska dějin západní (latinské) církve naprosto mimořádné a došlo při něm k mnoha bezprecedentním situacím. Přesto spolu jednali lidé vzdělaní v rámci shodných sociokulturních vzorců, které byly v případě doktrinního jednání o čtyři pražské články úzce svázány s prostředím pozdně středověké univerzity. To dává příležitost ke srovnání postupu obou stran a sledování případných proměn tradičních institutů, jichž obě strany užívaly v intelektuálním klání. Jedním z těchto institutů byla *protestatio fidei*. Jednalo se o prohlášení o víře, typické zejména pro veřejná vystoupení bakalářů, sentenciářů a mistrů na teologických fakultách pozdně středověkých univerzit.

Při disputacích na basilejském koncilu nejprve takovou protestaci pronesl na husitské straně Jan Rokycana před tím, než začal hájit první artikl o kalichu. Významné bylo, že tak učinil jménem všech čtyř husitských řečníků a celé delegace. Právně se tudíž jednalo o prohlášení o víře v zastoupení všech českých i moravských „milovníků božího zákona“. Jelikož je Rokycanova protestace pro tuto studii ústředním tématem, ocituji ji celou v českém překladu:

„Protože nade vše toužíme po boží cti, prospěchu svaté církve a jsme věrní údové Pána Ježíše Krista, který je hlavou a ženichem svaté církve, kterou zachránil, prohlašujeme (*protestamur*), že srdcem věříme a ústy vyznáváme ke spáse, že jsouce v naději našeho Pána Ježíše Krista jsme zastávali, zastáváme a pevně toužíme zastávat veškerou věřitelnou pravdu, milou našemu Bohu, a vyznáváme celým srdcem, že celý Kristův zákon je tak pevný v pravdě, že žádné jeho písmeno ani čárka nemůže klamat. Jeho jednotlivé články vyznáváme v tom smyslu, jak to přikázala Svatá Trojice a Pán Ježíš a jak chce, aby to vyznával každý jeho věrný úd.

Dále věříme, že jeho dům, svatá církev, je založena na pevné skále tak neochvějně, že brány pekla ji nemohou nijak přemoci. Podle Řehoře a Augustina je [tato církev] společenstvím věřících rozšířeným po celém světě, kde roste a nese plody. A připojujeme, že jsme připraveni s pomocí její hlavy, Krista Pána, raději snést trest kruté smrti než vědomě říkat nebo tvrdit něco, co by bylo v rozporu s vůlí Krista a jeho církve, pravé nevěsty. Podřizujeme se smíření a poslušnosti tohoto nejsvětějšího zákona, jako jsme se i dříve podřizovali a chceme se pokorně podřidit i poté. Pokud snad – což nechť se nestane! – bychom řekli, mysleli si nebo zastávali z neznalosti, neopatrnosti nebo jakékoli jiné nedbalosti a nedokonalosti něco, co by bylo proti Bohu a jeho zákonu, nyní jako tehdy a tehdy jako nyní to máme za nevyřčené a jsme připraveni opravit, cokoli bychom řekli, budeme-li poučeni, že to je proti pravdě. Také schvalujeme každý výrok jakéhokoli doktora, spravedlivě založený v božím zákoně a vnuknutý Duchem svatým.“¹

Uvedená protestace zatím kupodivu mnoho pozornosti v bádání nezbudila,² i když v sobě zahrnuje řadu husitských teologických konceptů. Velmi dobře si toho byl vědom Rokycanův koncilní oponent, pařížský mistr a dominikán Jan Stojkovič z Dubrovníku. Ten ve své replice rovněž učinil protestaci, její obsah byl ale podstatně jiný. Opět bude vhodné se s ní seznámit v plném znění:

„Nejprve tedy prohlašuji (*protestor*), že v přítomném vystoupení ani jakémkoli jiném pozdějším, které, dá-li Bůh, učiním, nezamýšlím, jakož jsem ani nikdy nezamýšlel, říkat, tvrdit, učit nebo zatvrzele bránit něco, co je proti katolické víře, Písmu svatému dobře vyloženému, rozhodnutí svatosvaté katolické a apoštolské a římské církve, co je proti společnému záměru svatých doktorů schválených církví nebo proti dobrým mravům nebo co je nějakým způsobem pohoršlivé pro zbožné uši. Pokud by se stalo, že z nevědomosti, jež je ve mně největší, z nepozornosti nebo z uklouznutí jazyka něco proti řečenému řeknu nebo napíšu, což nechť Bůh ze své lásky ráčí odvrátit, nyní jako tehdy a tehdy jako nyní to odvolávám a znicotňuji a mám to za nevyřčené, zatímco sebe, své výroky a texty podřizuji opravě a nápravě svaté církve boží a zvláště tohoto svatosvatého všeobecného basilejského koncilu [...] a všech jiných, jimž přísluší navracet na cestu pravdy. A na tomto prohlášení trvám pro tuto chvíli a zamýšlím trvat tak dlouho, dokud budu živ.“³

- 1 *Positio magistri Johannis de Rockozana*, in: *Sacrorum conciliorum nova et amplissima collectio* XXX, ed. G. D. MANSI, Venetiis 1792, sl. 269–306, zde sl. 269. Při překladu (zde i dále přeložil D. C., není-li uvedeno jinak) bylo přihlíženo i k rukopisu Hospitalbibliothek Bernkastel-Kues, Cod. Cus. 166, fol. 1r.
- 2 Srov. zvl. Paul DE VOOGHT, *La confrontation des thèses hussites et romaines au concile de Bâle (Janvier–Avril 1433)*, *Recherches de théologie ancienne et médiévale* 37, 1970, s. 97–137, zde s. 100 a Ernest Fraser JACOB, *The Bohemians at the Council of Basel 1433*, in: *Prague Essays*, ed. R. W. Seton-Watson, Oxford 1949, s. 81–123, zde s. 94.
- 3 *Replica Johannis de Ragusio contra Rokyczana*, in: *Sacrorum conciliorum nova et amplissima collectio* XXIX, ed. G. D. MANSI, Venetiis 1788, sl. 699–868, zde sl. 708–709.

Za pozornost stojí i bezprostřední kontext Stojkovičovy protestace. Předchází jí ujištění, že k ní „lne čistým a upřímným srdcem“ a věří, že jeho prohlášení je hrází troufalému smýšlení a bludu a že tím projevuje pokoru, s níž se pojí působení Ducha svatého. Pařížský mistr po vyslovení protestace současně zalitoval, že husité své prohlášení neformulovali jako on, protože kdyby se podřídili „rozhodnutí římské katolické církve“, sami sobě a celému křesťanstvu by ušetřili mnoho námahy, soužení a zmatků.⁴

Učený dominikán následně rozvedl, v čem spatřoval hlavní nedostatky husitského prohlášení. Vadilo mu, že stoupenci kalicha nepracují s jednoznačnými kategoriemi. Jestliže vyznávají, že chtějí držet články víry tak, jak to chce svatá Trojice a Kristus, je to nedostatečné, neboť Trojice dává znát lidem svou vůli buď Písmem, které lze vyložit dobře nebo špatně, nebo skrze církev, která se mylit nemůže, anebo skrze zjevení. O ničem z toho se husité nezmiňují. Podobně tomu je, když říkají, že vyznávají svatou církev, rozšířenou po celém světě, neboť takovou církev lze chápat mnoha způsoby: Někteří říkají, že sestává z predestinovaných věřících i nevěřících, jiní, že z věřících v milosti, jež je činí milé Bohu (*ex fidelibus in gracia gratum faciente*), jiní zase, že sestává ze všech věřících, kteří jsou v jednotě víry, svátostí a božích příkázání. A protože husité neříkají, jaké z uvedených pojetí zastávají, je jejich vyznání nedostatečné. Konečně, protože církvi přísluší, aby napravovala bloudící ve víře a mravech, je zjevné, že jejich submise je neurčitá a nezřetelná, a proto je jejich protestace nedostatečná, neboť se nepodřizují konkrétnímu soudci.⁵

Nelze si nevšimnout, že zatímco stoupenci kalicha při hledání teologické pravdy vyhledávají za závazné neinstitutonální, idealistické normy božího zákona, Kristovy vůle, Kristovy církve a pravdy a také obsírněji zdůvodňují proč, Stojkovič bez delšího vysvětlování stojí na zemi, pevně svázán s římskou církví, reprezentovanou v daném okamžiku všeobecným koncilem v Basileji. Zatímco husitská protestace je mnohem více konfesí, protestace Stojkovičova je přísahou.

Ačkoli není žádnou novinkou, že v konceptuálních rozdílech mezi uvedenými protestacemi se zrcadlí proměna výměru doktrinální autority a chápání církve v husitském myšlení, dosud nikdo nesledoval průběh této zásadní změny prostřednictvím institutu protestací a jejich transformace v husitských textech. Tím spíše zůstává neobjasněno, jakým způsobem se zrodil rozdíl ve formě a intenci mezi oběma prohlášeními. Od toho se odvíjí řada otázek. Lze protestace použít jako lakmusový papírek dobové ortodoxie a heterodoxie jejich autorů? Měnil se jejich obsah, ale i forma a intence s tím, jak se jejich autor skepticky stavěl k institucionální církvi? A lze jejich prostřednictvím vysledovat ještě podrobněji než dosud, kdy došlo v husitském myšlení k odpoutání od tradičních institucí k idealistickým – kdy tyto

4 Srov. tamtéž, zvl. sl. 709.

5 Tamtéž, sl. 771–772.

protestationes přestaly být garancí pravověrnosti a staly se deklarativním nástrojem ve službách ne-li hereze, tak reformace? A jak tomu bylo po oficiálním smíření s římskou církví po stvrzení kompaktát v roce 1436? Vrátili se husité k původní podobě protestací? A lze v katolických teologických textech, zejména z prostředí univerzit okolních zemí, vysledovat nějakou reflexi uvedené transformace v husitském myšlení?

Protestatio v pozdně středověké univerzitní tradici

Protestatio se pozvolna etablovala jako tradiční institut univerzitního středověkého provozu zhruba v polovině 13. století.⁶ V sekundární literatuře se lze setkat převážně s nahodilými stručnými vysvětleními její funkce a jen výjimečně i s konkrétními příklady, což je pro potřeby této studie nedostupující.⁷ Proto nejprve na základě pramenů učiním závěr o podobě a funkci *protestatio* v pozdním středověku, od něhož budu následně odvíjet komparativní analýzu (nejen) husitských protestací; zaměřím se na druhou polovinu 14. a první polovinu 15. století. Východiskem budou statuta teologických fakult a dochované texty jejich členů – bakalářů sentenciářů a mistrů.

Za nejpodrobnější středověká statuta teologické fakulty jsou pokládána bolognská z roku 1364,⁸ v nichž nacházíme celou kapitolu věnovanou protestaci a nechybí ani její vzorová podoba následujícího znění:

„Já N. veřejně a věřícím srdcem prohlašuji, že během přítomného principia nebo odpovídání (*in presenti principio vel responsione*) nezamýšlím naprosto nic tvrdit ani říkat nebo zastávat a předstírat jako pravděpodobné, co je v rozporu s pravdou katolické víry nebo proti Písmu svatému nebo proti rozhodnutí svaté matky církve nebo co odporuje výrokům svatých, jejichž díla schválila (*authentizavit*) církev, nebo co zní zle nebo podezřele nebo v souladu s odsouzenými články nebo je proti dobrým mravům nebo k pohoršení učených (*docte intelligentium*). A pokud vyjde z mých úst opak uvedeného buď z nepozornosti, nebo z nevědomosti, od teď to celou svou myslí pokorně odvolávám a přeji si, aby to všichni měli za nevyřčené, a jsem připraven z příkazu pana kancléře

6 Srov. Phillip W. ROSEMAN, *The Story of a Great Medieval Book. Peter Lombard's Sentences*, Toronto 2007, s. 72.

7 Srov. zvl. Hastings RASHDALL, *The Universities of Europe in Middle Ages I*, Oxford 1936, s. 474, pozn. 3; Venicio MARCOLINO, *Der Augustinertheologe an der Universität Paris*, in: Gregor von Rimini: *Werk und Wirkung bis zur Reformation*, ed. H. A. Oberman, Berlin 1981, s. 127–194, zvl. s. 177; William J. COURTENAY, *Adam Wodeham: An Introduction to His Life and Writings*, Leiden 1978, s. 174 a Týž, *Inquiry and Inquisition: Academic Freedom in Medieval Universities*, *Church History* 58, 1989, s. 168–181, zde s. 178–179. Další tituly uvádím níže.

8 Viz Paul UBLEIN, *Zu den Beziehungen der Wiener Universität zu anderen Universitäten im Mittelalter*, in: *The Universities in the Late Middle Ages – Les universités à la fin du Moyen Age*, edd. J. Ijsewijn – J. Paquet, Louvain 1978 (= *Mediaevalia Lovaniensia I*, 6), s. 168–189, zde s. 178–179.

nebo také ctihodného děkana, ba jakéhokoli z našich mistrů to veřejně odvolat v podobě, již stanoví. A toto své prohlášení od teď plně vztahuji na všechna vystoupení, jež hodlám učinit v tomto ctihodném učení.“⁹

Protestaci v Bologni měli pronášet všichni teologové před výkladem každé ze čtyř knih *Sentenci* Petra Lombardského v rámci takzvaných principů a také při veřejných „odpovídáních“, tedy během disputací s mistrem. Mohlo se to dít jen implicitně, prostřednictvím obratu *protestatione praemissa*, pokud protestaci dotýčný plně uvedl již dříve.¹⁰

Obrátíme-li pozornost od Itálie ke střední Evropě, ve vídeňských statutech publikovaných roku 1389¹¹ obecněji stojí, že protestace se musí pronášet při rozhodování kvestií při disputacích, při principiích sentenciářů a při dalších veřejných vystoupeních v aule. Dotyční mají prohlásit, že nezamýšlí říkat nic, co je proti víře, proti rozhodnutí svaté matky církve nebo co by odporovalo článkům odsouzeným v Paříži či ve Vídni nebo co je proti zdravému učení, proti dobrým mravům nebo nějakým způsobem pohoršuje zbožné uši. A pokud by se něco z toho přihodilo uklouznutím jazyka nebo nepozorností nebo z jakékoli jiné příčiny, mají říci, že to chtějí odvolat podle nařízení teologické fakulty.¹² Zcela shodný předpis byl i součástí statut bohoslovecké fakulty v Kolíně nad Rýnem z roku 1392.¹³

Nemáme důvod zpochybňovat respektování tohoto nařízení. Ve Vídni pro to svědčí například protestace dvou bakalářů, kteří svá principia k první knize *Sentenci* učinili v letech 1411 a 1433. První sentenciář, jehož konkurenty byli dominikán Jan z Basileje a mistr Oldřich z Pasova, přisahal:

„Prohlašuji, že ani v tomto ani v jakémkoli jiném mém budoucím vystoupení, které učiním z boží milosti, nezamýšlím říci, ba zamýšlím nevyslovit nic, co je proti rozhodnutí svaté matky církve, co nesouzní s články víry nebo výroky svatých doktorů nebo co souzní s články rozumně odsouzenými v Paříži nebo jinde nebo s jiným bludným učením nebo co je proti dobrým mravům

a je po zásluze pohoršlivé pro zbožné uši. Pokud bych však – Bůh nedopust! – v přítomném nebo jakémkoli jiném vystoupení učinil opak toho a přihodilo by se to buď uklouznutím jazyka nebo z nepozornosti nebo z mé nevědomosti, která je převeliká, nebo jiným způsobem, odvolávám to nyní jako tehdy a jsem připraven vždy odvolat a chci to mít za nevyčtené a podřizuji se ve všem těmto váženým mistrům a svým pánům z teologické fakulty této ctihodné univerzity a jiným, jimž náleží takto chybující napravovat a navracet na cestu pravdy.“¹⁴

Druhý bakalář, Tomáš Wölfel z Wüllersdorfu, který *Sentence* četl v letech 1433–1435, ve své protestaci v první části navíc mezi normativy zmiňuje biblický kánon a u svatých doktorů připojuje, že mají být schváleni církví. Na druhou stranu explicitně nezmiňuje články odsouzené v Paříži a spokojuje se s povšechným odkazem na artikuly zavržené kdekoli.¹⁵

Zaměříme-li se na prostředí severně od Vídně, ve statutech mladší krakovské teologické fakulty sice samostatné ustanovení o protestacích nenacházíme,¹⁶ konkrétní příklady z výkladů *Sentenci* jsou ovšem dostatečně výmluvné. Jakub z Nowego Sączu sepsal své principium k první knize *Sentenci*

9 V latinském znění viz *I più antichi statuti della Facoltà teologica dell' Università di Bologna*, ed. Franz EHRLE, Bologna 1932, s. 46–47.

10 Srov. tamtéž, s. 47: „Sancimus igitur ordinatione presenti, ut quilibet in nostra universitate graduatus, exceptis vesperatiis et aularum magistris, teneatur in quolibet suo disputativo principio ac in omni publica responsione premittre laudabilem protestationem, saltem implicitam si sollempniter ante fecit protestationem explicitam et expressam.“ K termínu *respondens* srov. např. Olga WEIJERS, *Terminologie des universités au XIIIe siècle*, Roma 1987 (= *Lessico intellettuale Europeo* 39), s. 336–343.

11 P. UIBLEIN, *Zu den Beziehungen*, s. 178.

12 Viz *Geschichte der kaiserlichen Universität zu Wien II. Statutenbuch der Universität*, ed. R. KINK, Wien 1854, s. 102.

13 Viz Franz GESCHER, *Die Statuten der theologischen Fakultät an der alten Universität*, in: *Festschrift zur Erinnerung an die Gründung der alten Universität Köln im Jahre 1388*, ed. H. Graven, Köln 1938, s. 43–108, zde s. 74, komentář na s. 63; o vztahu vídeňských a kolínských statut tamtéž, s. 49–51.

14 Viz rkp. ÖNB, 4593, fol. 100r: „Reverendissimi patres, magistri ac Domini! Antequam ad decisionem istius questionis descendam, habeo laudabiles protestaciones in hac venerabili facultate theologica fieri consuetas premittre, demum ad decisionem questionis me convertere. Quantum ad primum: Protestor, quod nec in hoc actu nec in quocumque per me in futurum per Dei gratiam fiendo intendo quidquam dicere, ymo intendo non dicere, quod sit contra determinationem sancte matris ecclesie, articulis fidei aut dictis sanctorum doctorum dissonum aut quod sit articulis Parysius aut alibi racionabiliter condempnatis aut alteri doctrine erronee consonum aut quod sit contra bonos mores aut piarum aurium merito quovis modo offensivum. Si autem, quod Deus avertat, oppositum alicuius horum fecero in presenti actu aut in quocumque alio aut ex lapsu ligwe aut ex inadvertentia aut ex ignorancia mea, que permaxima est, aut quovis alio modo hoc contingeret, revoco pro nunc sicut pro tunc, paratus semper revocare, et volo habere pro non dicto, submittens me in omnibus istis magistris et dominis meis reverendis de facultate theologica huius alme universitatis et aliis, quorum est taliter delinquentes corrigere et ad viam reducere veritatis.“ Následuje další protestace, již se autor zaručuje, že bude věrně reprodukovat slova svých konkurentů. Datace na fol. 106r. U dalších tří principů již protestace není plně opakována, viz fol. 106v, 114r a 121r.

15 Viz rkp. ÖNB, 4719, fol. 28r: „Protestor igitur primo, quod nec in hoc actu nec in quocumque alio per Dei gratiam in futurum per me fiendo intendo aliquid dicere, ymo positive intendo non dicere, quod sit contra canonem Biblee aut articulos fidei aut determinationem sancte matris ecclesie aut quod sit contra sanam doctrinam sanctorum doctorum ab ecclesia approbatorum aut quod quovis modo vergere posset in favorem articulorum ubicumque racionabiliter condempnatorum vel quod merito piarum aurium esset offensivum. Si autem aliquid horum, quod absit, dixero undecumque ex lapsu ligwe aut ex inadvertentia vel ignorancia mea, que maxima est, revoco pro nunc sicut pro tunc et pro tunc sicut pro nunc, volens haberi pro non dicto, subiciens me in hiis correccioni venerabilium patrum et dominorum doctorum sacre theologie huius alme universitatis et aliorum, quorum interest sic errantes corrigere et ad viam reducere veritatis.“ Jako výše i zde následuje protestace o výrocih konkurentů. O této lektuře, dataci a identifikaci autora W. J. COURTENAY, *From Dinkelsbühl's Questiones Communes to the Vienna Group Commentary. The Vienna 'School', 1415–1425*, in: Nicholas of Dinkelsbühl and the Sentences at Vienna in the Early Fifteenth Century, ed. M. Brinzei, Turnhout 2015 (= *Studia sententiarum* 1), s. 267–315, zde s. 293–295.

16 Srov. *Statuta theologiae Facultatis Studii Generalis Cracoviensis*, ed. Józef SZUJSKI, in: *Archiwum Komisji dla Historii i Oświaty w Polsce I, Kraków 1878*, s. 73–94. Podobně tomu je v nejstarších heidelberských statutech, viz *Urkundenbuch der Universität Heidelberg I. Urkunden*, ed. Eduard WINKELMANN, Heidelberg 1886, s. 20–23, č. 20.

s úvodní kvestií kolem roku 1418, Jan z Dąbrówki kolem roku 1439 a Matěj z Łabiszyna kolem roku 1443. Ve všech třech případech je protestace v podstatě identická, takže nepochybně vychází z jedné modelové předlohy. V podání Jana z Dąbrówki zní takto:

„Prohlašuji tedy, že nezamýšlím říci jako tvrzení cokoli, co je proti rozhodnutí svatě matky církve nebo proti církvi schváleným doktorům nebo co je nějak pohoršlivé pro zbožné uši, a pokud něco takového – což nechť se nestane! – bud uklouznutím jazyka, nebo nepozorností řeknu, nyní jako tehdy to odvolávám a mám za nevyřčené a podřizuji sebe a vše, co uvedu v souvislosti s touto knihou a mimo to, nápravě svých mistrů a těch, jimž přísluší bloudící napravovat a přivádět na cestu pravdy.“¹⁷

Protestaci pochopitelně pronášeli i sentenciáři lipské teologické fakulty, která vznikla roku 1409 v důsledku pražských turbulencí a na níž posléze studoval a působil nejméně jeden český katolický exulant. Tím byl i mistr Prokop z Kladrub, který v Lipsku navázal na svá bohoslovecká studia z Prahy a *Sentence* zde četl v letech 1431–1432. Informují nás o tom jeho principia, dochovaná v jednom z kodexů pražské kapitulní knihovny.¹⁸ Protestaci nacházíme v prvním a čtvrtém principiu. Přímo v textu je pouze naznačena, její plné znění je připojeno na vevázaných lístečcích. V obou případech má takřka totožné znění:

„Prohlašuji tedy, že ani v tomto ani v jiném vystoupení, které učiním v budoucnu z milosti boží, nezamýšlím něco říkat nebo tvrdit, co je proti Písmu svatému nebo proti svatým doktorům nebo proti rozhodnutí svatě katolické církve nebo je pohoršlivé pro zbožné uši. Pokud bych něco takového – což nechť se nestane! – řekl z nevědomosti, která je ve mně největší, nebo jakýmkoli jiným způsobem, tehdy jako nyní a nyní jako tehdy to odvolávám a mám to za nevyřčené a podřizuji se vaší nápravě, ctihodný pane doktore, a nápravě jiných, jimž přináležejí bloudící napravovat a navracet na cestu pravdy.“¹⁹

17 Viz *Scripta manent. Textus ad theologiam spectantes in Universitate Cracoviensi saeculo XV conscripti*, edd. Zofia WŁODEK – Ryszard TATARZYŃSKI, Kraków 2002 (= Studia do dziejów Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Jagiellońskiego 12), s. 5 (protestace Jakuba z Nowego Sącza), s. 20 (Jana z Dąbrówki) a s. 30–31 (Matěje z Łabiszyna). O dataci principii tamtéž, s. ix–x.

18 O této osobnosti a také jeho lektuře Jaroslav KADLEC, *Mistr Prokop z Kladrub*, AUC-HUCP 12, 1972, s. 91–110, zde zvl. s. 101–102.

19 Principium ke IV. knize, dokončené 25. srpna 1432, viz v rkp. APH-KMK, F 19, fol. 26r–32r, kde protestace naznačena na fol. 29v. Na vevázaném nefoliovaném lístečku stojí: „Antequam aliquid dicam de materia questionis, premitto protestacionem laudabilem in scolis theoloycis fieri consuetam et mihi summe necessariam. Protestor igitur, quod nec in hoc actu nec in alio in futurum per me ex Dei gracia fiendo intendo aliquid dicere vel asserere, quod sit contra Sacram scripturam vel contra sanctos doctores vel contra determinacionem sancte katholice ecclesie vel alias piarum aurium offensivum. Quodsi aliquid talium dixero, quod absit, ex ignorancia, que maxima est in me, vel quovis alio modo, revoco pro tunc prout ex nunc et ex nunc prout pro tunc et habeo pro non dicto, subiciens me coreccioni vestre, venerabilis

V uvedeném kodexu na foliu 208v za rekomendací Písma svatého, která byla pronášena na počátku biblického kurzu a je snad také Prokopova, je zapísána další protestace, která má od těch předešlých na lístečcích více formulačních odlišností. V první části dotyčný nechce říkat nic, co je proti rozhodnutí svatě římské církve, proti svatým doktorům schváleným církvi nebo co je bludné, falešné a pohoršlivé pro zbožné uši. V revokaci je náprava svěřena obecně všem, jimž to náleží, ale poté netradičně následuje podrobný výčet těch, o něž se jedná: Bůh, Panna Marie, vítězná církev, rektor univerzity, doktorů a profesori různých fakult, jistý mistr Jan, který se dotyčného ujal při četbě *Sentencií*, dále děkan artistické fakulty a prelát, mistři a studenti teologické fakulty.²⁰ Tato protestace ještě určitěji zdůrazňuje institucionální autoritu, a protože víme, že při četbě *Sentencií* byl Prokopovým mistrem Jan Czach,²¹ je velmi pravděpodobné, že také ona vznikla v Lipsku a pochází z jeho pera.

Lipská prohlášení Prokopa z Kladrub jsou výčtem normativů v první části velmi podobná krakovské protestaci, proto vynikne, že od protestací vyžadovaných na starších fakultách v Bologni, Vídni a Kolíně nad Rýnem se liší zejména mlčením o odsouzených člancích.²² Jeikož se v tom odráží přímá návaznost statut starších fakult na jejich pařížský vzor, obrátíme nyní pozornost ke kolébce evropské univerzitní teologie.

Znění protestací na pařížské univerzitě lze rovněž vysledovat z praxe jejich sentenciářů.²³ Damasus Trapp upozornil na samostatně dochovanou protestaci z doby zhruba kolem roku 1380, již připisuje pražskému studentovi (právem uvažuje o Jindřichovi Tottinovi z Oyty), který odešel za dalším vzděláním do Paříže. Má následující znění:

„Prohlašuji, že ani v tomto vystoupení, ani v jiných vystoupeních obecně, která, dá-li Bůh, hodlám učinit, nezamýšlím říkat jako tvrzení něco, co by bylo ve prospěch článků odsouzených v římské kurii a na pařížském studiu nebo co by přímo či nepřímou odporovalo výrokům schválených a katolických doktorů. A pokud by [mi] něco z toho přišlo na mysl, což nechť se nestane, jsem

domine doctor, et aliorum, quorum sic errantes interest corrigere et ad viam reducere veritatis.“ V protestaci k I. principiu (fol. 38r–44v), která byla vložena mezi fol. 42v a 43r, je větší modifikace pouze v revokaci, kde se autor podřizuje nápravě „venerabilium virorum, magistrorum meorum, sacre theologie professorum“.

20 Viz rkp. APH-KMK, F 19, fol. 208v, zvl.: „Antequam procedam ad questionis materiam, premitto protestationem laudabilem mihi summe necessariam in scolis theoloycis fieri consuetam. Protestor ergo, quod nec in hoc actu vel in quocumque alio per me imposterum fiendo volo aliquid dicere, quod sit contra determinacionem sancte Romane ecclesie, contra doctores sanctos et ab ecclesia probatos aut aliquo modo erroneum, falsum vel piarum aurium offensivum. Et si, quod absit, ex ignorancia mea maxima aliquid horum dixero, revoco pro nunc sicut pro tunc, habens ea pro non dicto, subiciens me coreccioni illorum, quorum interest sic errantes corrigere, in viam reducere veritatis etc.“

21 J. KADLEC, *Mistr Prokop z Kladrub*, s. 101.

22 Za základ „článků odsouzených v Paříži“ lze považovat především monumentální soupis 219 heretických artikulů odsouzených 7. března 1277 pařížským biskupem Etiennem Tempierem, srov. W. J. COURTENAY, *Inquiry and inquisition*, s. 180.

23 Vzorové ustanovení protestace ze statut pařížské teologické fakulty mi není známo.

připraven odvolat na výzvu nebo příkaz kohokoli, kdo mi můj blud oznámí. Zvláště však se v tom po římské kurii podvoluji ctěnému otci v Kristu a pánu, panu pařížskému biskupovi, a ctěnému a zvláštnímu svému pánovi a mistru, panu pařížskému kancléři, a všem jiným svým ctihodným mistrům svaté pařížské teologické fakulty. A opravě všech těchto pánů a mistrů ve všem podřizují sebe i své výroky se vsí důstojností.²⁴

Přítomný důraz na odsouzené články jako něco typického pro pařížské protestace, a nejen pro ně, dokládají také díla Pierra d'Ailly a Jeana Gersona, dvou předních teologů pařížské univerzity počátku 15. století.²⁵

Na druhou stranu protestace jiných pařížských sentenciářů dosvědčují, že obvyklé normativy se neomezovaly jen na odsouzené články a církví schválené doktory. Například augustinián Dionysius z Montiny, zvaný *Cisterciensis*, roku 1373 uvádí rozhodnutí římské církve, víru, dobré mravy, „zbožné uši“ a v Paříži odsouzené články biskupy a mistry. Gilles Charlier v letech 1413–1414 jmenuje katolickou víru, rozhodnutí církve, učení doktorů schválených církví, v Paříži odsouzené články, dobré mravy a „zbožné uši“. Františkán Guillaume de Valle Rullonis roku 1447 články nezmiňuje vůbec, jen rozhodnutí církve, rozhodnutí doktorů, dobré mravy a „zbožné uši“. Konečně Guillaume de Castroforti roku 1445 zmiňuje pravověrnou víru, rozhodnutí římské církve, učení doktorů schválených církví, články odsouzené v Paříži i jinde, dobré mravy a „zbožné uši“. V druhé části

24 Viz rkp. München, Bayerische Staatsbibliothek, Clm 27034, fol. 250v: „Quantum ad 2^m protestor, quod nec in isto actu modo nec in alis actibus universaliter, quos favente Deo facturus sum, intendo aliquid dicere assertive, quod cedat in favorem articulorum in Romana curia et in studio Parisiensi dampnatorum aut quod obviet directe vel indirecte dictis approbatorum et catholicorum doctorum. Et si aliquid istorum obreperet, quod absit, paratus sum revocare ad insinuationem vel mandatum cuiuscumque michi errorem meum insinuantis. Specialiter tamen post sanctam sedem Romanam in hoc me subicio reverendo in Cristo patri et domino domino episcopo Parisiensi et reverendo ac speciali domino meo et magistro domino cancellario Parisiensi et omnibus aliis magistris meis reverendis sacre theoloyce facultatis Parisiensis constitutis, quorum omnium dominorum et magistrorum correccioni in omnibus et per omnia me et dicta mea cum omni reverencia hic submitto.“ Jako první bod přichází invokace, kde autor vyzývá sv. Trojici, Pannu Marii a svatě Jeronýma, Dionysia, Víta, Václava a Vojtěcha, aby ho uchránili před vyčíněním něčeho, co odporuje víře církve. Jeronýma a Vojtěcha zmiňuje v obsáhlé protestaci s invokací i Jindřich Totting ve své pařížské kvestii *de aula*, jež byla jednou z povinností na cestě k titulu mistra teologie, viz tamtéž, fol. 244v–245r. K celému srov. Damasus TRAPP, *Clm 27034: Unchristened nominalism and Wycliffite realism at Prague in 1381*, *Recherches de théologie ancienne et médiévale* 24, 1957, s. 320–360, zde s. 352–353.

25 Srov. Johannes M. M. Hans THIJSSSEN, *Censure and heresy at the University of Paris, 1200–1400*, Philadelphia 1996, s. 22, pozn. 98, kde citace d'Aillyho slov: „Et etiam hoc apparet ex communi protestatione, quae solet fieri in actibus theologicis, qua scholastici protestantur nihil dicere, quod cedat in favorem articulorum Parisiis per reverendos episcopos et magistros in theologia damnatorum.“ Dále: *Nova positio*, in: JEAN GERSON, *Cœuvres complètes VI. L'œuvre ecclésiologique*, ed. Palémon Glorieux, Paris – Tournai – Rome – New York 1965, s. 146–154, zde s. 151: „Facit pro praemissis, ad ostendendum de consuetudine laudabili legitime praescripta, quod nedom in Universitate Parisiensi sed in aliis studiis generalibus fit protestatio communis per theologos dum faciunt aliquos actus, quod nihil dicent contra articulos Parisius condemnatos vel qui alibi sunt rationabiliter condemnati.“

protestace s výjimkou Charliera, jehož revokaci náš zdroj nezmiňuje, se všichni obecně podřizují těm, jimž přísluší přivádět na cestu pravdy.²⁶

Jestliže o roli pařížských protestací jako vzoru pro praxi dalších teologických fakult nemůže být pochyb, tím více nás zajímá, jak tomu bylo s protestacemi v Praze ve 14. a na samém počátku 15. století. Byly i zde podobné jako v Paříži, Bologni, Vídni nebo Kolíně normativem odsouzené články? Po zavržení 45 Viklefových artikulů roku 1403 pražskou univerzitou by takto formulované prohlášení jejich sentenciářů a mistrů samozřejmě dostalo dosud netušenou dimenzi.

To málo, co se dochovalo ze statut pražské teologické fakulty, nám v případě protestací nepomůže a je nutné se obrátit přímo k textům.²⁷ I zde však čelíme značným obtížím. Patrně nejvlivnější pražskou lekturou byl výklad Konráda ze Soltau z přelomu sedmdesátých a osmdesátých let 14. století, jehož principium k první knize bylo dokonce publikováno, ale namísto protestace v plném znění se setkáváme pouze s obratem *praemissa protestatione consueta*.²⁸ Sdílnější není ani komentář jeho konkurenta Mikuláše Bicipita²⁹ ani výrazně mladší lektura Jana Husa z let 1407–1409. V jejím případě je situace stejná jako u Soltaua, neboť v Husových principiiích k II. a III. knize je v některých rukopisech protestace naznačena pouze slovem *Protestor*.³⁰

Jedním z Husových konkurentů byl cisterciák Matouš ze Zbraslavi. Znalec jeho života a díla Kassian Lauterer dohledal v lipském rukopise principium k II. knize, kde čteme z protestace pro změnu jen její uvedení a první větu.³¹ Jsou formulovány tak, že se překrývají s lipskými protestacemi

26 Čerpám z práce francouzského barokního historika Jana z Launoy, zaměřené na historii hlavních vzdělávacích institucí západní Evropy od Karla Velikého. Najdeme zde kapitolku věnovanou pařížským protestacím s plnými citacemi a datacemi uvedených čtyř protestací, viz Joannis Launoi *De scholis celebrioribus seu a Carolo Magno seu post eundem Carolum per occidentem instauratis Liber*, in: Joannis Launoi, Constantiensis, Parisiensis Theologi Socii Navarraei Opera Omnia IV/1, Coloniae 1732, s. 1–172, zde s. 164–165. K uvedeným sentenciářům srov. Thomas SULLIVAN, *Parisian licentiate in theology, A.D. 1373–1500. A biographical register I–II*, Leiden 2004–2011 (= Education and society in the Middle Ages and Renaissance 18 a 37), zde sv. I, s. 260 (Montina), 359–361 (de Valle Rullonis) a sv. II, s. 134–137 (Charlier) a 142–144 (Castroforti).

27 K tomu srov. František KAVKA, *Zur Frage der Statuten und der Studienordnung der Prager theologischen Fakultät in der vorhussitischen Zeit*, Folia diplomatice 1, 1971, s. 129–143, který se na s. 142 zmiňuje o protestaci na základě vídeňských statut.

28 Viz Zbigniew CHMYŁKO – Stanisław OBSZYŃSKI – Józef ŚWIĘRKOSZ – Joanna JUDYCKA (edd.), *Edycja kwestii I–IX i XI–XXI Komentarza Konrada z Soltowa do I księgi Sentencji Piotra Lombarda*, Acta Mediaevalia 5, 1989, s. 24–134, zde s. 25. Srov. např. také rkp. NK ČR, I D 23, fol. 1r^b, 57v^b (principium k II. knize bez odkazu na protestaci), 94v^a (principium k III. knize s odkazem) a 123r^a (principium k IV. knize s odkazem).

29 Srov. rkp. APH–KMK, C 19, tj. principium k II. knize ve verzi A.

30 Viz IOHANNES HUS, *Super IV Sententiarum*, ed. V. Flajšhans, Praha 1904 (= Spisy M. Jana Husi 4–6; Sběrka pramenů českého hnutí náboženského ve XIV. a XV. století 4–6), s. 136 a 378.

31 Kassian LAUTERER, *Matthäus von Königssaal als Theologe*, Cistercienser Chronik 74, 1967, s. 129–141 a 170–180, zde s. 132, pozn. 6: „Antequam aliquid de ista questione dicam, [praemitto] protestacionem laudabilem in scolis et actibus theologicis fieri consueta. Protestor

Prokopa z Kladrub.³² Bylo by logické, aby právě v Lipsku převzali pražskou podobu protestací, tudíž bychom se mohli nepřímou domnívat, že pražská bakalářská protestace – přinejmenším kolem roku 1407 – odsouzené články nezmiňovala.³³ S ohledem na stáří pražské teologické fakulty by to však bylo poměrně překvapivé. Možnosti studia pražských lektur tímto nicméně nebyly ani zdaleka vyčerpány, celá věc proto zůstává otevřená.³⁴ To ovšem neznamená, že bychom měli pochybovat o obecných konturách tradiční pražské protestace sentenciářů, která jistě byla předepsanými normativy stejně institucionální a konkrétní jako jinde.

Protestace se však vztahovaly i na jiná veřejná vystoupení teologů, zvláště determinace kwestii. Proto je přirozené, že dominikán a profesor pražské teologické fakulty Jindřich z Bitterfeldu v determinaci o častém přijímání eucharistie laiky *De crebra comunione*, nejspíše z roku 1391, učinil před univerzitním kancléřem a mistry fakulty následující prohlášení:

„Pročež, nejtihodnější Otče a velebný pane kancléři, vyzývám vás spolu se ctihodnými mistry teologické fakulty, abyste níže psané přijali s pozorností. Pokud by se v tom skrýval nebo objevil nějaký nebezpečný blud, s naprostou vděčností přijmu návod k poučení, zatímco jsem připraven vše opravit a napravit. Pokud však se nic takového nestane, nebudu dbát na ty, co štekají a jsou bezvýznamní. Nicméně jestli někdo slovem nebo písmem něco namítne, žádám, aby byl vylechnut pouze při odpovídání.“³⁵

Ačkoli nejde o tradiční formu protestace, je z ní patrná ochota se v ožehavé otázce eucharistie zcela podříditi konkrétním autoritám institucionálního charakteru a nebrání tomu ani Jindřichovo sebevědomí, s nímž zaútočil na své odpůrce.³⁶ Tím cennější je toto zatím ojedinělé svědectví z prostředí pražské univerzity.

igitur, quod nec in hoc actu nec in quocumque alio in posterum per me fiendo intendo aliud[!] dicere etc.“

32 Srov. výše, pozn. 19 a 20.

33 Dosud nejpodrobněji institut protestace v kontextu pražských univerzitních sporů reflektoval Olivier MARIN, *Libri hereticorum sunt legendi: Svoboda výuky na pražské univerzitě (1347–1412)*, AUC-HUCP 42, 2002, s. 33–58, zde zvl. s. 36 a 38–39, kde soudí, že „*protestatio fidei* se redukovalo na spíše vágní závazek, který ponechával stranou odkaz na pařížské kondemnacce a mlčky přecházel, které články víry byly vymáhány od teologů a které byly ponechány diskusi.“ Není ovšem zřejmé, z jakých pramenů vychází, zda z nehusitských, nebo husitských.

34 Vedle repertoria Friedricha STEGMÜLLERA, *Repertorium commentariorum in Sententias Petri Lombardi I–II*, Würzburg 1947, srov. Josef TRÍŠKA, *Sententiarum Pragenses*, *Mediaevalia philosophica Polonorum* 13, 1968, s. 100–110 a nověji také Chris SCHABEL – Mihai MAGA – Monica BRINZEI, *A Golden Age of Theology at Prague: Prague Sentences. Commentaries from 1375 to 1385, the terminus post quem for Evidence of Wycliffism in Bohemia*, AUC-HUCP 40, 2015, s. 19–40.

35 Viz HENRICUS DE BITTERFELD, *De crebra comunione*, in: Jindřich z Bitterfeldu. Eucharistické texty, ed. P. Černuška, Brno 2006, s. 192–232, zde s. 198–199.

36 O kauze např. O. MARIN, *Libri hereticorum*, s. 37–38.

V této studii hraje ústřední roli Jan Viklef, podíváme se proto ještě na tři příklady protestací z okruhu oxfordské univerzity 14. století:

Vilém Ockham: „Protože hodlám něco málo napsat o této nejvyšší svátosti, prohlašuji, že nechci tvrdit nic jiného, než co zastává a učí římská církev. Ovšem některé filozofické věci, které musí být zmíněny, i ty, co mají být řečeny všeobecně a nejsou schváleny římskou církví, vyložím se vši pokorou a skromností, přičemž je troufale neschvaluji, ale pouze uvádím kvůli procvičování a hledání pravdy. A podvoluji se a vystavuji nápravě jakýchkoli katolických pravověrných znalců, jimž to přísluší.“³⁷

Richard Kilvington: „Já, Richard Kilvington, z yorské diecéze, předesílám řádné prohlášení a v těchto textech vždy odvolávám a veskrze se podřizuji nápravě svatosvaté římské církve a svých doktorů oxfordské univerzity, kde nad ostatní univerzity světa vzkvétá ušlechtilost klerika.“³⁸

Mikuláš Radcliff: „Nezamýšlím ve svých textech cokoli neústupně tvrdit, stanovovat a učit, co odporuje Písmu svatému, je pohoršlivé pro zbožné uši, co se staví proti rozhodnutí církve, katolické víře a neodpovídá správnému chování.“ (Následně se podřizuje se vši pokorou nápravě arcibiskupa z Canterbury a jiných prelátů a doktorů.)³⁹

Jsme svědky různých podob protestací, rozdílů však nejsou principiální a jsou dány okolnostmi vzniku příslušných textů. Pouze protestace Richarda Kilvingtona je součástí výkladu *Sentencií*, obsahuje ovšem jen takzvané podmíněčné odvolání. Ostatní dvě protestace vznikly při jiné příležitosti. Radcliffovo prohlášení pro změnu revokaci postrádá, ale i zde výčet normativů nezapře genetickou vazbu na protestace z Paříže a dalších kontinentálních univerzit. Ockhamovo prohlášení, které učinil již jako doktor teologie, je sice formálně nejméně tradiční, explicitně však připomíná funkci protestace jako ochrany při procvičování intelektu a hledání teologické pravdy. Ani kontroverzní františkán neváhá výslovně odkázat na římskou církev jako autoritu.

37 Latinské znění: GUILLELMUS DE OCKHAM, *Tractatus de corpore Christi* (1323–1324), in: Guillelmi de Ockham Opera Philosophica et Theologica, Opera Theologica X, ed. C. A. Grassi, New York 1986, s. 89–234, zde s. 90. Srov. ovšem celou první kapitolu *De protestatione fidei catholicae*.

38 RICHARDUS DE KILVINGTON, *Lectura super 4^{or} Sententiarum* (poč. třicátých let 14. stol.). Překládám podle latinského znění, které cituje W. J. COURTENAY, *Inquiry and Inquisition*, s. 178, pozn. 25. Další oxfordskou bakalářskou protestací uvádí Týž, *Adam Wodeham*, s. 174, pozn. 51.

39 NICOLAUS RADCLIFF, *Dialogus primus de primo homine* (druhá pol. 14. stol.). Překládám podle latinského znění, které cituje Mishtooni BOSE, *The Opponents of John Wyclif*, in: A Companion to John Wyclif. Late medieval theologian, ed. I. Ch. Levy, Leiden – Boston 2006 (= Brill's Companions to the Christian Tradition 4), s. 407–456, zde s. 412, pozn. 16.

Výše získané znalosti o podobě protestací na uvedených i dalších univerzitách, zejména v Praze, jsou omezeného rozsahu a bude nezbytné je nadále rozšiřovat náročným studiem převážně nevydaného materiálu. S ohledem na předmět tohoto textu se přesto na představeném základě odvážím alespoň orientačních závěrů o pozdně středověké *protestatio*.

Prohlášení o víře se primárně připomíná v souvislosti s bakaláři sentenciáři a inceptem nastávajících mistrů, zatímco doktoři a profesori teologie touto povinností již explicitně vázáni nebyli. Ani oni se jí však nevyhýbali, pokud šlo o mimořádné disputace či pojednání na doktrinárně riziková témata. Prohlášení o víře příležitostně pronášeli i pouzí mistři artistické fakulty zejména při kvodlibetech, žádalo-li si to téma jejich kvestií, a nemuselo to souviset s anomálními poměry na pražské univerzitě počátku 15. století.⁴⁰

Z formálního hlediska měla protestace dvě části: obecné prohlášení (*protestatio generalis*), v němž dotyčný uvedl, že nechce zatvrzele a troufale zastávat nic, co je v rozporu s normativy katolické víry, Písma, rozhodnutí církve, výroků doktorů schválených církví, s dobrými mravy, co uráží „zbožné uši“ nebo souhlasí s odsouzenými články a podobně. Druhou částí protestace byla takzvaná obecná nebo podmíněčná revokace (*revocatio generalis vel conditiionalis*), v níž se dotyčný zavázal veřejně odvolat vše, co by bylo s uvedenými normativy v rozporu, a podřídit se konkrétním institucionálním autoritám jako kancléři univerzity, děkanovi fakulty, mistrům, případně místnímu diecezánovi, všeobecnému koncilu, apoštolskému stolci, souhrnně římské církvi nebo prostě všem, jimž náprava z titulu jejich vzdělání a úřadu příslušela.⁴¹

Dlouhodobě standardní charakter protestací, zejména bakalářů sentenciářů, jejichž obsah jen velmi omezeně reflektoval tvůrčí styl autora, a také skutečnost, že se primárně jednalo o verbální veřejný akt, měly za následek, že se plné znění prohlášení dostalo do rukopisů spíše nahodile. Naproti tomu v případě mimořádných disputací, k nimž se řadila i basilejská „há-dání“, a determinací kvestií na ožehavá, či přímo sporná teologická témata, jakým byla eucharistie, nejsou výjimkou protestace plné, formálně více méně tradiční.

Smyslem *protestatio* bylo poskytnout prostor procvičování intelektu, odborné teologické diskusi, ba legitimnímu hledání teologické pravdy, aniž dotyčný mohl být (snadno) nařčen z hereze. Zároveň protestace

40 Doklad z roku 1467, kdy byly protestace o víře požadovány na artistické fakultě v zájmu svornosti s fakultou teologickou, z dodatku ke statutům téže fakulty v severoněmeckém Greifswaldu uvádí FRANZ EHRLE, *Der Sentenzenkommentar Peters von Candia, des Pisaner Papstes Alexanders V. Ein Beitrag zur Scheidung der Schulen in der Scholastik des 14. Jahrhunderts und zur Geschichte des Wegestrites*, Münster 1925, s. 215, pozn. 2. Z pražského prostředí viz například protestaci viklefského mistra Petra z Benešova pronesenou při kvodlibetu 1416: *M. Petri de Benešov Utrum pro reformanda. Questio disputationis de quolibet Pragae anno 1416 habitae*, ed. J. NECHUTOVÁ, in: Sborník prací filosofické fakulty brněnské univerzity B 20, 1973, s. 101–123, zde s. 104.

41 Latinskou terminologií přebírám z kostnického traktátu Jana Gersona z r. 1415 o obecných protestacích, o němž podrobněji níže.

vytvářela právní základ pro případné pronásledování těch, kdo v očích strážců akademické doktrinární čistoty danou přísahou porušili.⁴² Podle bolognských statut protestace omlouvala jen nezamýšlené omyly z nevědomosti. Kdo lpěl sveřepě na svém tvrzení, nijak mu neprospěla.⁴³ V případě pochybení se přirozeně zkoumala intence, s níž dotyčný učinil problematický výrok, a jeho ochota ho odvolat. Obecně lze říci, že *protestatio* představovala případovou formu generální přísahy, již skládali při promoci nastávající členové teologické fakulty, kteří se zavazovali ctít a bránit ortodoxii.⁴⁴

Ve světle těchto zjištění je zřejmé, že struktura i výčet normativů protestace pařížského doktora teologie Jana z Dubrovníku vycházely plně z pozdně středověké univerzitní tradice. Husité tradici naopak modifikovali tím, že nejprve osvětlili normativy vlastní, neinstitucionální a idealistické, které následně dosadili do tradičních vzorců obecné protestace s odvoláním. Svou revokaci navíc nezvykle podmínili poučením o pravdě. Věnujme se nyní podrobněji této zásadní proměně.

Jan Viklef

Obsáhlé dílo oxfordského profesora filozofie a teologie Jana Viklefa již bylo ve velké míře zpřístupněno tiskem. Proto není složité zjistit, že právě *protestatio* patří v jeho textech k poměrně frekventovanému nástroji sebeobhajoby. Je to pro Viklefa natolik relevantní téma, že by zasloužilo samostatné pojednání. Zde se omezíme na průřez jeho texty s ohledem na hlavní etapy jeho bouřlivého života.

Sondu do Viklefových protestací začneme ještě v době jeho působení na artistické fakultě před tím, než dosáhl teologických gradů. Jak píše v *De universalibus* (1368/1369?), stanovil si pravidlo, že když uvidí závažnější důkaz, upustí od svého staršího názoru bez ohledu na pověst a tvrzení mužů, které následuje, protože z podstaty (své) nespolehlivé přirozenosti toho více neví, než ví.⁴⁵ Nejde sice o protestaci v pravém slova smyslu, přesto toto prohlášení předznamenává způsob Viklefova uvažování nejen ve filozofii, ale i v oblasti teologické nauky a církevní disciplíny.

42 Srov. W. J. COURTENAY, *Inquiry and Inquisition*, s. 178–179.

43 Viz *I più antichi statuti*, s. 46.

44 Viz *Geschichte der kaiserlichen Universität*, s. 114, kde se v oddíle o přísahách bakalářů kurzorů a sentenciářů před promoci v podstatě tlumočí obsah uvedené vídeňské protestace i s revokací a závazkem podrobit se fakultě. O univerzitních přísahách, avšak především na artistické fakultě, Jürgen MIETHKE, *Der Eid an der mittelalterlichen Universität. Formen seines Gebrauchs, Funktionen einer Institution*, in: *Glaube und Eid. Treueformeln, Glaubensbekenntnisse und Sozialdisziplinierung zwischen Mittelalter und Neuzeit*, edd. E. Müller-Luckner – P. Prodi, München 1993, s. 49–67, zde srov. zvl. s. 63–67.

45 Viz JOHN WYCLIF, *Tractatus de universalibus*, ed. I. J. Müller, Oxford 1985, s. 82.

Poprvé se to závažným způsobem projevilo ve spisu *De civili dominio* (1376), v němž Viklef zpochybnil legitimitu světské vlády církve, odvíjející se od držby majetku. V jedenácté kapitole druhé knihy pokládá otázku, zda světští pánové mohou za jistých okolností oprávněně korigovat nebo trestat papeže. Poté co uvedl argumenty pro i proti, veřejně prohlašuje (*protestor publice*), že v této záležitosti nehodlá nikoho znevažovat ani tvrdit cokoli, co snižuje papežský stav, ani zastávat, že nějaký klerik by měl být kvůli (smrtelemu) hříchu potrestán. Chce jen uvést pravdy, které zmiňují zákony a kroniky nebo které z těchto zákonů vyplývají. Nemyslí si přitom, že by to jakkoli mohlo pohoršit „zbožné uši“.⁴⁶

Tato protestace je netradiční nejen absentujícím podřízením nějaké institucionální autoritě, ale také (opětovným) důrazem na průkaznost poznání při stanovování pravdy. Zatím se spokojíme s tímto konstatováním a připomeňme, že Viklef to napsal poté, co v Oxfordu dosáhl doktorátu teologie a také vstoupil do veřejného života ve službách královské koruny při jednáních se zástupci kurie v Bruggách. Ještě důležitější však je, že během první poloviny roku 1377 došlo v návaznosti na publikaci *De civili dominio* ke dvěma pro Viklefa zlomovým událostem. Pokus o cenzuru jeho názorů kolegiem biskupů za předsednictví canterburského arcibiskupa v katedrále sv. Pavla v Londýně v únoru 1377 ještě přestál s oporou v královské moci. nedokázal však již zabránit sérii bul, které proti němu 22. května 1377 vydal papež Řehoř XI. Došlo na odsouzení vybraných článků právě z *De civili dominio* a papež dokonce nařídil Viklefa zatknout.⁴⁷

Oxfordský profesor se o tom dozvěděl až během zasedání parlamentu koncem roku 1377 a v reakci na to předložil *Libellus ad parlamentum regis* a spolu s ním i veřejné prohlášení o své víře. Sděлил, že chce být cele křesťanem, a to tak dlouho, dokud v něm zůstane dech vyznávající slovem i skutkem zákon Kristův. A pokud při tom pochybí z nevědomosti nebo jiné příčiny, odvolává a podřizuje se pokorně nápravě svaté matky církve.⁴⁸ I kdyby Viklef myslel neurčitým obratem „svatá matka církev“ institucionální římskou církev, z logiky jeho prohlášení vyplývá, že za nadřazený normativ považuje Kristův zákon.

Během následujících dvou let Viklef kritiku soudobé církve plně rozvinul. Zaútočil na mendikanty, mnohoobročnictví a nerezidenci, volal po sekularizaci majetku církve a odmítl učení o transsubstanciaci. V této situaci vznikl i traktát *De potestate pape* (1379), na jehož konci se nachází

46 Viz *Iohannis Wyclif De civili dominio* II, ed. J. LOSERTH, London 1900, s. 114.

47 K Viklefovu životu s ohledem na církevní disciplinaci srov. zvl. Joseph H. DAHMUS, *The Prosecution of John Wyclif*, New Haven 1952. Užitečný přehled s podobnými akcenty nověji přinesl Andrew Eric LARSEN, *John Wyclif, c. 1331–1384*, in: *A Companion to John Wyclif. Late medieval theologian*, ed. I. Ch. Levy, Leiden – Boston 2006 (= Brill's Companions to the Christian Tradition 4), s. 1–66.

48 Viz *Fasciculi zizaniorum magistri Iohannis Wyclif cum tritico*, ed. W. W. SHIRLEY, London 1858, s. 245–257, zde s. 245.

obsáhlá protestace. Protože souhrnně vystihuje řadu aspektů Viklefova inovativního uvažování, opět ji uvedu v plné citaci v českém překladu:

„Toto málo jsem řekl – něco jako převzatý názor (*recitative*), něco jako domněnku (*reputative*) a [něco jako] tvrzení (*assertive*) – ke cti matky církve. Proto nad těmito svými výroky vzývám Boha jako svědka svého svědomí, že nejprve usiluji o čest a užitek svaté matky církve. K tomu je totiž co nejpřísněji zavázán příkazem Pána každý křesťan, protože jistým způsobem ji musíme milovat nekonečně více než tělesné rodiče, světské statky nebo sebe sama. Za druhé usiluji o to, aby čest a prospěch řečené ženy spočívaly hlavně ve shodě jednání a následování ženicha církve, zatímco se zavrhuji všechny cizí lidské tradice, které by ve vykonání této cesty bránily. A protože obě věci jsou články křesťanské víry, které jsou všichni věřící povinni vyvyšovat nad osobní názor (*ultra opinionem*), a také pokud se přihodí, že budu v tom, co prostředkuje tento cíl (*in mediis ad hunc finem*), mnohokrát chybovat, usiluji za třetí o to a prohlašuji (*protestor*), že pokud budu poučen papežem, jakýmkoli údem církve nebo jakýmkoli stvořením, že se v prostředcích mylím (*erro in mediis*), chci pokorně a co nejochotněji odvolat. Proto, abych postupoval jistěji, jako o základ se opírám o nejvyšší kámen, který je cesta, pravda a život, o Pána Ježíše Krista, a přijímám svědectví od svatých doktorů, nakolik souzní s jeho zákonem. Na jiné ovšem neberu zřetel, neboť jim překáží a odporují. Proto vyznávám jako víru církve, že kdokoli neposluchá pokyn (*statum*) a zákon, který dal Kristus a jež sám na sobě a svých apoštolech učil a zachovával životem a slovem, nenásleduje Krista po úzké cestě, která vede do nebe, ale nastupuje širokou cestu, která přivádí úd dábla do pekla.“⁴⁹

Toto prohlášení již zcela opustilo tradiční formu univerzitních protestací a přeznačilo jejich obsah. Velký prostor je ponechán pozitivnímu osvětlení autorovy intence (následování Krista) a také vymezení neinstitucionálních normativů (Kristův zákon a na něm se zakládající doktoři), o něž své úvahy opírá. Do protestace zapojuje i kategorii svědomí, jež je garantem, že jeho záměry jsou autentické. V revokaci je proti tradičním protestacím nové zejména to, že Viklef své odvolání podmiňuje výhradně náležitým poučením, že se mylí právě jen v takto vytyčených cílech a uplatnění popsaných normativů. Je mu jedno, kdo ho o případném omylu přesvědčí, zda papež, laik nebo kdokoli jiný, neboť ony normativy – a přidejme ještě rozum – jsou v jeho očích průkazné samy o sobě a nikdo nad nimi nemá osobní moc. Je zřejmé, že se zde setkáváme s prvním výrazným pramenem basilejské husitské protestace.

I v četných dalších dílech oxfordského vzdělance najdeme opakovaně obdobná prohlášení. Viklef se neváhá explicitně podříditi papeži, představeným církve nebo jakýmkoli osobám, pokud ho poučí o opaku toho, co učí.

49 Latinské znění: *Johannis Wyclif Tractatus de potestate pape*, ed. J. LOSERTH, London 1907, s. 396–397.

Vždy ale v kontextu těchto protestací doplňuje a osvětluje, že rozhodčím kritériem je pro něj pouze boží zákon a rozum.

Uvedu alespoň reprezentativní příklady. V *Dialogu* (1379?) Viklef sebevědomě prohlásil, že když bude „skrže nemožné“ poučen o opaku svého tvrzení, že Kristus je vzorem života kléru, pokorně přitaká katolické pravdě, papeži i představeným.⁵⁰ Podobně postupuje hned na několika místech v *De eucharistia tractatus maior*⁵¹ nebo v *De eucharistia et poenitentia sive de confessio* (1380). Zde prohlašuje, že není ke svému závěru, který považuje za katolický, připoután natolik, že by ho nechtěl pokorně odvolat, musí však být poučen o opaku. Ví, že proti jeho stanovisku stojí zvyklost „pokrytců z nových řádů“, avšak nade vším podle něj „vítězí pravda rozumu“.⁵² Podobně v *De Christo et suo adversario Antichristo* (1382), když mluví o tom, že papež hřeší světským vládnutím, rovněž prohlašuje, že pokud bude poučen nebo někdo z lidí ho bude umět poučit, že jeho stanovisko (*sententia*) je v rozporu s Písmem a rozumem, pokorně ho odvolá. Jedním dechem vyjadřuje přesvědčení, že je povinen podle božího zákona publikovat tuto svou tezi o světské vládě, protože kdyby tak neučinil, hřešil by proti Kristu a jeho církvi a tak dále.⁵³ Ze svého přesvědčení neustoupil ani na konci života v listech vysokým církevním hodnostářům. V souvislosti s remanencí v *Epistola missa archiepiscopo Cantuariensi* (1383) Viklef veřejně prohlásil, že se chce pokorně podříditi katolickému učení prelátů, zvláště pokud to je učení víry Písma, neboť pouze na základě Písma může být někdo označen za kacíře.⁵⁴ V *Epistola missa pape Urbano* (1384) zase oxfordský profesor těsně před smrtí vyjádřil přání, že chce být napraven, třeba i smrtí, pokud se mylí v tom, že každý musí následovat Krista (v jeho chudobě), včetně papeže.⁵⁵

Je zřejmé, proč je institut obecné protestace s revokací ve Viklefově díle a myšlení všudypřítomný. V závislosti na dobové univerzitní praxi mu poskytuje takovou míru svobody myšlení, jakou garantuje rámec autorit, jež jsou v protestaci uvedeny. Ve spisu *De blasfemia* (1381) píše, že pokud osoba obviněná z kacířství učiní protestaci a je setrvale ochotná odvolat, není podle božího zákona kacířem.⁵⁶

Jak ovšem vyplývá z tradičních protestací uvedených výše, Viklef buď původní institucionální normativy vyměnil za normativy neurčité, idealistické, anebo je v revokaci ponechal, ale explicitně je podřídil těm neosobním,

50 Viz *Iohannis Wycliffe Dialogus sive speculum ecclesie militantis*, ed. A. W. POLLARD, London 1886, s. 37.

51 Srov. *Iohannis Wyclif De eucharistia tractatus maior. Accedit tractatus de eucharistia et poenitentia sive de confessione*, ed. J. LOSERTH, London 1892, s. 127, 183 a 271.

52 Viz tamtéž, s. 329–343, zde s. 343.

53 Viz *De Cristo et suo adversario Antichristo*, in: John Wyclif's Polemical Works in Latin II, ed. R. BUDDENSIEG, London 1883, s. 633–692, zde s. 671.

54 Viz „Epistola missa archiepiscopo Cantuariensi“, in: *Iohannis Wyclif Opera minora*, ed. J. LOSERTH, London 1913, č. 3, s. 6.

55 Viz „Epistola missa pape Urbano“, in: tamtéž, č. 1, s. 2.

56 Viz *Iohannis Wyclif Tractatus de blasphemiam*, ed. M. H. DZIEWICKI, London 1893, s. 75.

zvláště pravdě Písma, božího zákona a rozumu. Odvolat své názory byl nově ochoten jen tehdy, pokud bude po způsobu filozofů poučen „lepším stanoviskem“. Moc posuzovat a odsuzovat při hledání (teologické) pravdy u něj již nelegitimizoval úřad (institute), ale soulad s „vyššími“, neosobními autoritami, a proto ji byl ochoten svěřit komukoli, od papeže po laika. Toto sebevědomí nepochybně některým jeho současníkům a čtenářům imponovalo a jiné nebetyčně dráždilo. Protestace jako univerzitní formalita, kterou se někteří ani nenamáhal plně uvádět, u něj prošla proměnou, během níž získala i novou funkci. Stala se nejen tradičním prostředkem legitimizace jeho myšlenek, nýbrž i deklarativním nástrojem nového chápání autority v teologii a životě církve. Jak nicméně napovídá Viklefovo pravidlo z *De universalibus*, proměna tradiční protestace byla v jeho případě spíše důsledkem jeho (raného) myšlení než reakcí na pokusy o jeho církevní disciplinaci.

Viklefova modifikace tradičního univerzitního institutu musela pochopitelně vnést do celého procesu prevence akademické hereze notný zmatek, zvláště uvážíme-li, že farář z Lutterworthu měl v Oxfordu stoupence i po své smrti.⁵⁷ Jinak by asi jen stěží canterburský arcibiskup Thomas Arundel vydal v letech 1407–1409 provinciální *Constitutiones*, v jejichž osmém ustanovení zakazuje na univerzitách i mimo ně činit závěry a propozice, které se zdají odporovat víře a dobrým mravům bez ohledu na to, mají-li předeslanou protestaci, nebo ne. Nejednalo se o nic menšího než o právní likvidaci tradičního prostoru pro relativně svobodnou akademickou diskusi pod protestací.⁵⁸

Stanislav ze Znojma a první spory o remanenci

V probíhající diskusi o počátcích známosti Viklefova díla v Čechách naposledy zazněl rok 1385 jako *terminus post quem*.⁵⁹ Tyto počátky jsou úzce spojeny s Viklefovými kontroverzními eucharistickými názory, které nejspíše někdy v letech 1401–1402 reflektoval ve své bakalářské lektuře *Sentencií Petra Lombardského* také mistr Stanislav ze Znojma.⁶⁰ Komentář se sice

57 Anne HUDSON, *Wycliffism in Oxford 1381–1411*, in: *Wyclif in his times*, ed. A. Kenny, Oxford 1986, s. 67–84.

58 Viz *Concilia magnae Britanniae et Hiberniae* III, ed. D. WILKINS, London, 1737, s. 317: „Inhibemus, ne quis, vel qui, cujuscunque gradus, status, aut conditionis existat, conclusiones aut propositiones in fide catholica seu bonis moribus adverse sonantes, praeter necessariam doctrinam facultatis suae, in scholis, aut extra, disputando aut communicando, protestatione praemissa vel non praemissa, asserat vel proponat, etiamsi quadam verborum aut terminorum curiositate defendi possint.“ K celé věci srov. M. BOSE, *The Opponents of John Wyclif*, s. 411–412 a A. E. LARSEN, *Academic Condemnation and the Decline of Theology at Oxford*, *History of Universities* 23, 2008, s. 1–32, zde s. 24–25.

59 Srov. Ch. SCHABEL – M. MAGA – M. BRINZEL, *A Golden Age*, s. 33–39.

60 Srov. P. SPUNAR, *Repertorium auctorum Bohemorum protractum idearum post universitatem Pragensem conditam illustrans* 1–2, Wrocław etc. / Warszawa – Praha 1985 a 1995 (= *Studia*

nedochoval, z pozdějšího sdělení Jana Husa však vyplývá, že když Stanislav pojednával o eucharistii, uvedl, že jím předloženou tezi zastával již vznešený filozof a teolog Viklef, který „veřejně a často prohlašoval, jak to stojí v jeho textech, že je připraven jako věrný syn církve vyznávat opak, pokud o něm bude poučen, ba je ochoten se kvůli tomu nechat napravit smrtí.“ A podle Stanislava ho kvůli tomu mnozí neprávem kaceřují, protože nevidí, že mezi trnami jsou shromážděny krásné růže, a to přesto, že v otázce eucharistie a jiných věcech zastával mnoho kacířského.⁶¹

Tato Husova reminiscence je pro nás velmi cenná. Pokud totiž jím citované místo o protestacích ze Stanislavova komentáře srovnáme přímo s Viklefovými texty, zjistíme, že jde o formulačně velmi blízký kompilát citátů z *De eucharistia* a *Epistola missa pape Urbano*:

*Stanislaus de Znojma: Super 4ta
Sentenciarum:*
Publice et sepe protestatus est [...] quod paratus est ut fidelis filius ecclesie ad credendum, si doctus fuerit, de contrario,

ymmo, si oportuerit, per mortem paratus est pro illo emendari.

Iohannes Wyclef, Epistola missa pape Urbano:
Protestor publice quod si [...] doceat contrarium, paratus sum ut fidelis filius ecclesie ad credendum.⁶²

Iohannes Wyclef, De eucharistia:
Volo humiliter, eciam per mortem, si oporteat, emendari.⁶³

Dosvědčuje to, že Stanislav nejen studoval Viklefovy texty, ale věděl také o jeho četných výše představených protestacích, které v jeho očích přinejmenším legitimizovaly to dobré a udržitelné z učení oxfordského myslitele a činily to přístupné dalším recipientům.

Stanislav postupoval podobně. Dobře patrné je to v situaci, kdy se v roce 1403 odvážil na tenký led eucharistické spekulace v traktátu *De corpore Cristi*.⁶⁴ Pohnutý příběh tohoto díla byl již několikrát popsán. Stanislav původně publikoval tři kapitoly, v nichž zaujal ve sporu o remanenci umírněné stanovisko tezí o konsubstanciaci. Posléze však pod tlakem traktát na přelomu let 1405/1406 doplnil o další tři kapitoly v transsubstanciačním duchu.⁶⁵ Doposud ovšem nebylo plně zohledněno, jak důležitou roli v tom hrál institut protestace. Stanislav totiž původní verzi o třech kapitolách předal následující prohlášení:

Copernicana 25 a 35), sv. 1, č. 780, s. 286–287. K dataci komentáře Stanislav SOUSEDÍK, *Stanislaus von Znaïm: Eine Lebensskizze, Mediaevalia philosophica Polonorum* 17, 1973, s. 37–56, zde s. 42.

61 Viz „Contra Stanislaum de Znojma“, in: *Magistri Iohannis Hus Polemica*, ed. J. ERŠIL, Turnhout 2010 (CCCM 238; MIHO 22), s. 305–425, zde s. 316.

62 Viz *Iohannis Wyclef De eucharistia tractatus*, s. 127.

63 Viz pozn. 55.

64 P. SPUNAR, *Repertorium* 1, č. 782, s. 287–288.

65 Nověji o tom MARTIN NODL, *Dekret kutnohorský*, Praha 2010, s. 161–163.

„Nejprve je nutné zastávat, že cokoli římská církev učí a v co věří z božího vnuknutí, to je pravé a katolické. Dále je nutné zastávat, že to, co římská církev shromážděná ve jménu Páně učí z božího vnuknutí o svátosti oltářní, v to vše musí být katolicky věřeno. [...] Dále je nutné zastávat, že tělo a krev Krista jsou po posvěcení pravdivě obsaženy pod způsobami chleba a vína, zatímco substance chleba je božskou mocí proměněna v tělo a substance vína v krev. Je to zjevné, protože to stanovuje svatá římská církev, jak to vyplývá z kapitoly *Firmiter credimus*. Proto jestliže by mnozí svatí a tisíce scholastických doktorů odporovali tomuto výroku, neměli by v tom být posloucháni.“⁶⁶

Přestože jde o neosobně formulované prohlášení, které postrádá rysy tradiční protestace, Stanislav explicitně mluví o doktrinální autoritě římské církve a nijak ji nezpochybňuje. Očividně nechtěl vystoupit mimo legální prostor, současně však nechtěl rezignovat na kritický úsudek. Tomu odpovídá již jeho postoj z komentáře k *Sentencím*, kde remanenci označil za povolené učení, pokud výslovně nebude zavrženo z autority Písma, novým rozhodnutím církve nebo dostatečným rozumovým zdůvodněním.⁶⁷ Lze se domnívat, že tím nepřímou odkazoval i na (tradiční) protestaci, jíž se podle všeho také on jako čerstvý bakalář sentenciář zavázal, že nechce tvrdit nic, co je proti Písmu a rozhodnutí církve.

Ostatně když byl Stanislav zhruba po dvou letech donucen traktát *De corpore Cristi* dopracovat, v úvodu explicitně upozornil a připomněl, že původním třem kapitolám předeslal „chvályhodnou protestaci teologů, kterou často činil a která má být pokládána za stále platnou“.⁶⁸ Vzhledem k situaci a k tomu, že tato forma protestace postrádala revokaci, se však nelze divit, že se nyní nespokojil pouze s jejím připomenutím a že na závěr doplněného traktátu připojil ještě jedno, tentokrát silně formalizované tradiční prohlášení:

66 *Stanislaus de Znaïm, De corpore Cristi* (I), rkp. Bamberg, Staatsbibliothek, Ms. Theol. 127, fol. 328r: „In primis tenendum est, quod quicquid ecclesia Romana ex inspiratione Dei tenet et credit, hoc est verum et catholicum. Item tenendum est, quod ecclesia Romana in nomine Domini congregata tenet ex inspiratione Dei de sacramento altaris, quicquid de illo catholice credi debet. Ubi enim duo vel tres congregati sunt in nomine meo, dicit Dominus, in medio illorum sum. Item tenendum est, quod corpus et sagvis Christi post consecrationem sub speciebus panis et vini veraciter continetur transsubstanciato pane in corpus et vino in sanguine potestate divina. Patet, quia hec determinat sancta Romana ecclesia, ut patet in capitulo Firmiter credimus. Unde si plures sancti et mille doctores scolastici contradicerent huic sentencie, in hac parte non essent audiendi.“

67 Srov. *Contra Stanislaum de Znojma*, in: *Magistri Iohannis Hus Polemica*, s. 407–408. O podstatě Stanislavova učení S. SOUSEDÍK, *Učení o eucharistii v díle M. Jana Husa*, Praha 1998, s. 11–36 a 42–47.

68 Srov. *Stanislaus de Znaïm, De corpore Cristi* (II), rkp. NK ČR, V F 17, fol. 111r: „Visum est non esse inutile, quod quidam tractatus de non remanencia ipsarum substanciarum panis et vini post consecrationem in sacramento altaris per aliqua motiva ad utramque partem contradictionis inclusive usque ad conclusionem catholicam in hac materia protendantur. Et primum quidem protestacione theologorum laudalibi per scriptorem huius tractatus sepe facta hic et prius et semper in futurum habita pro repetita ab eodem proponendis prius per tria capitula apparentibus motivis aliquibus ad partem affirmativam et apparenciis quibusdam ad esse neutralem licite in hac materia quoad fidem in particulari placuit sic prelibare.“

„Výslovně prohlašuji, že ani v tomto textu, ani v jakémkoli jiném nezamýšlím ani jsem nezamýšlel uvádět a tvrdit něco proti Písmu svatému, proti svatým kánonům, proti rozhodnutí a schválení svaté matky římské církve ani jinak [tvrdit] cokoli kacířského, bludného nebo bezbožného. Pokud bych však něco takového uvedl ze své velké nevědomosti nebo kvůli čemukoli, nyní jako jindy to odvolávám a mám to za nevyřčené a cele se podrobují nejprve nápravě svatosvatého Apoštolského stolce, poté nápravě nejctihodnějšího otce v Kristu a pána pana Zbyňka, arcibiskupa pražské církve, legáta Apoštolského stolce a kancléře ctihodného studia pražské univerzity, posléze nápravě všech, jimž přísluší takto bloudící napravovat a navracet na cestu pravdy.“⁶⁹

Ačkoli bychom se mohli domnívat, že tato konzervativní protestace byla vynucena, nepůsobí neupřímně. Nejsou mi dosud známy jiné Stanislavovy protestace z doby před rokem 1409, kdy se v rámci pražského viklefi-smu stáhl do ústraní. Nezdá se však, že by se Stanislav zdráhal explicitně a upřímně podrždit autoritě římské církve a jejím dílčím institucím, i když zároveň ctil a hájil svobodu akademické diskuse *protestatione praemissa*. Proto sepsal *De copore Cristi* s předdeslanou protestací i po odsouzení 45 Viklefových článků v květnu 1403 pražskou univerzitou. Výslovně na to upozornil i jeden z jeho – nejspíše vídeňských – oponentů, když uznal, že Stanislav psal pod protestací a nejednalo se o tvrzení (*assertio*).⁷⁰

Podobně jako Stanislav uvažoval i autor známého listu pražskému mistru Janu Hübnerovi asi z roku 1404, v němž polemizoval s výroky, jimiž tento dominikán označil Viklefa za kacíře. Vyčítal mu, že nemá právo za heretiky považovat ty, kdo mají Viklefovy knihy, čtou je, uveřejňují a brání je, neboť pokud to, co říkají, je pravé, je to z Ducha svatého, a pokud je to falešné, děje se to scholastickým způsobem, ba s protestací.⁷¹ Ne nadarmo je v autorovi listu hledán právě Stanislav ze Znojma.⁷²

Zdá se, že český mistr se jak ve své lektuře, tak v kratší verzi *De copore Cristi* pouze rozhodl krajním způsobem otestovat meze institutu

69 Tamtéž, fol. 136r: „Expresse protestor, quod nec in hoc scripto nec in quocumque alio intendo vel intendi aliquid ponere et asserere contra Scripturam sacram, contra sacros canones, contra determinationem et approbationem sancte matris ecclesie Romane vel alias quovismodo hereticum erroneum aut impium. Si autem aliquid talem posuissem ex ignorantia mea magna vel undecumque, ego revoco ex nunc prout ex tunc et ex tunc prout ex nunc et habeo pro non dicto et in toto me subicio primum correccioni sacrosancte sedis Apostolice, demum correccioni reverendissimi in Cristo patris et domini, domini Sbinonis, archiepiscopi ecclesie Pragensis, Apostolice sedis legati et cancelarii alme universitatis Pragensis studii, postremo correccioni omnium, ad quos pertinet taliter errantes corrigere et reducere in viam veritatis.“

70 Viz „Eucharistické traktáty Stanislava ze Znojma“, in: *Miscellanea husitica Ioannis Sedláka*, edd. J. V. POLC – S. PŘIBYL, Praha 1996, s. 115, pozn. 72.

71 Viz *M. Jana Husi Korespondence a dokumenty*, ed. V. NOVOTNÝ, Praha 1920 (= Spisy M. Jana Husi 9), s. 11–15, č. 6, zde s. 12, zvl.: „De hiis vero, qui libros suos habent, legunt, publicant, et defendunt si vera sunt, a spiritu sancto sunt, si falsa et scolastice fiunt, ymo cum protestacione, quomodo potestis hos dicere hereticos, nisi false?“

72 Autorství je přisuzováno Stanislavovi nebo Husovi. Nověji zastává autorství prvního z nich F. ŠMAHEL, *Život a dílo Jeronýma Pražského. Zpráva o výzkumu*, Praha 2010, s. 201–202.

protestace, aniž ji transformoval do nové podoby jako Viklef. Ve Stanislavových protestacích nenalzáme sklony k neurčitým kategoriím ani ohlas Viklefova vyzývavého sebevědomí, podvazujícího moc církve božím zákonem a rozumem. Nejen Stanislavovy submisivní činy, ale i jeho protestace proto dávají tušit, že i přes počáteční kritickou recepci Viklefova myšlení a vědomí naléhavé potřeby reformy církve nakonec nikdy nebyl ochoten přestat „myslet s církví“ a upřít jejím institucím doktrinální autoritu.⁷³ Naopak od roku 1412 právě on radikálním způsobem vystoupil na její obranu. Institut protestace v tom znovu hrál důležitou roli.

Zůstaňme však ještě u sporu o remanenci. Po Stanislavově obratu a poté, co arcibiskup na červnové synodě 1406 hájení remanence zakázal,⁷⁴ došlo na tříbení stanovisek dalších českých mistrů, Stanislavových žáků. Zatímco Jakoubek ze Stříbra publikoval remanenční traktát *Confiteor antiquam fidem* (1406–1407), jenž z velké části polemizuje s druhou verzí Stanislavova *De corpore Cristi* a hájí konsubstanciaci,⁷⁵ Ondřej z Brodu se v *Epistula ad Zbykonem cum tractatu contra errorem remanentiae* (1407) postavil na obranu transsubstanciacie. Oba svá díla opatřili protestacemi:

Jakoubek ze Stříbra: „Nejprve prohlašuji, že zejména v těchto písmech a ve všem, co má být posléze konáno a říkáno, vyhlašuji, že jsem cele pravým křesťanem a chci jím být, přičemž si přeji mít v této otázce jistotu víry kvůli vzdělání sebe a jiných. Jestliže totiž někdo opravdově nabude víry, pravdy a jistoty o této vznešené svátosti [eucharistie] a kvůli pozemskému strachu ji neosvětlí bloudícím, nehodně miluje svého Boha. Pokud se však budu ve svých výrociích o této látce mýlit – což nechť se nestane! –, pokorně prosím Boha o odpuštění a podrobují se opravě a poučení každého stvoření, jež se Bohu zamlouvá k tomuto úkolu ustanovit.“⁷⁶

Ondřej z Brodu: „Protestace: Zatímco tedy přistupuji k pojednáváné látce, především vyznávám, co přikazuje vyznávat svatá matka církev, jejíž autorita je taková, jak o ní mluví nejbláženější Augustin v 11. knize *Contra Faustum*: Nevěřil bych evangeliu, kdyby mne k tomu nepohnula autorita katolické církve. Podřizují tedy intelekt poslušnosti víry a nechci lidskými důvody usilovat o jistotu, protože argumenty jsou často zdánlivé a nejisté. Proto chci poddat hrdlo (*colla*) církevní autoritě.“⁷⁷

73 Ztotožňuji se s hodnocením S. SOUSEDÍKA, *Stanislaus von Znaim*, s. 51–52.

74 Viz *Pražské synody a koncily předhusitské doby*, edd. J. V. POLC – Z. HLEDÍKOVÁ, Praha 2002, č. 59, s. 280.

75 Srov. P. SPUNAR, *Repertorium* 1, č. 617, s. 232.

76 „Tractatus de remanencia: Confiteor antiquam fidem“, in: Paul DE VOOGHT, *Jacobellus de Stříbro († 1429), premier théologien du hussitisme*, Louvain 1972, s. 319–350, zde s. 328.

77 „Epistula ad Zbykonem, archiepiscopum Pragensem, cum tractatu contra errorem remanentiae“, in: J. KADLEC, *Studien und Texte zum Leben und Wirken des Prager Magisters Andreas von Brod*, Münster 1982 (= Beiträge zur Geschichte der Philosophie und Theologie des Mittelalters, Texte und Untersuchungen, NF 22), s. 125–158, zde s. 129–130.

Rozdíl mezi prohlášeními je propastný. Jakoubkova protestace sice neopouští tradiční strukturu prohlášení s revokací, její obsah je však zcela neobvyklý. Je prostá jakýchkoli institucionálních normativů, dokonce v ní vůbec nepadne slovo církev. Současně se její autor neurčitě podřizuje komukoli, koho k tomu vyvolá Bůh. Za pozornost stojí i to, že autor místo tradičně negativního vymezení své intence přichází s vymezením pozitivním: píše, protože chce mít jistotu víry v zájmu vzdělání sebe i jiných. Tímto neo-
hroženým a neskrývaným sebevědomím, že to je on, kdo poskytne bloudícím jistotu vědění v ožehavém předmětu eucharistické svátosti, a stejně tak i sebevědomou ochotou podrobit se poučení každého, Jakoubkova protestace připomíná smělá vyjádření Jana Viklefa.

Opačně postupoval Ondřej z Brodu, který byl v následujícím roce (1408) promován doktorem teologie.⁷⁸ Ani jeho protestace sice nemá obvyklou formu, zdůrazňuje ovšem i s pomocí známého Augustinova citátu doktrinální autoritu církve právě proto, že argumenty jednotlivce jsou často zdánlivé a nejisté. Nelze vyloučit, že Ondřej formuloval svou protestaci v reakci na Jakoubkův traktát a nepřimo i na Viklefa.

Jakoubkova protestace z remanenčního traktátu je zatím nejstarší mně známé prohlášení, které alespoň nepřimo odráží myšlení oxfordského profesora v jeho modifikovaných protestacích. I proto objeviteli kalicha a jeho protestacím níže věnuji samostatnou podkapitolu. Byl to však především jeho přítel z Betlémské kaple, kdo Viklefovým protestacím podlehl natolik, že s nimi spojil svůj osud.

Jan Hus

Nejstarší Husovo prohlášení, které se mi dosud podařilo dohledat, pochází až z roku 1410 z jeho projevu na obranu Viklefovy knihy *De Trinitate* a má v českém překladu následující znění:

„Scholastickým a obvyklým způsobem prohlašuji, že v tomto vystoupení ani jakémkoli svém jiném pozdějším nezamýšlím zatvrzele tvrdit nebo bránit nic, co by odporovalo Svatému písmu nebo co by bylo nějakým způsobem bludné. Pokud bych něco takového řekl z nevědomosti nebo z uklouznutí jazyka, jsem to připraven pokorně odvolat a jsem plně připraven souhlasit, pokud by mne o tom poučila nějaká církevní osoba Písmem nebo platnou rozumovou argumentací (*ratione valida*). Od počátku svých studií jsem si totiž stanovil následující pravidlo: Kdykoli se dozvím v jakékoli látce lepší stanovisko, s radostí

78 Tamtéž, s. 7.

a pokorou upustím od stanoviska předešlého, neboť vím, že to, co víme, je nepatrné ve srovnání s tím, co nevíme, jak praví Themistius.⁷⁹

Ačkoli má protestace tradiční strukturu, Hus v její první části ponechal z běžných normativů jen Písmo. Ještě více však pozměnil revokaci, když uvedl, že je ochoten odvolat pouze tehdy, bude-li poučen Písmem nebo rozumem, což zdůvodnil připojeným pravidlem, zatímco o institucionální autoritě církve pomlčel. Není pochyb, že zde promlouvá Viklefův žák a že předlohou Husova pravidla jsou výše uvedená slova oxfordského profesora z *De universalibus*, jak na to upozornil již Johann Loserth.⁸⁰ Hus si viklefský princip nechat se poučit lepším stanoviskem mohl osvojit již v době svých studií na artistické fakultě nebo krátce poté; víme totiž, že Viklefovo *De universalibus* do jednoho z rukopisů nejen opsal, ale také glosoval již v roce 1398.⁸¹

Spolu s Husem v létě 1410 hájili vybrané Viklefovy knihy také mistři Jakoubek ze Stříbra, Šimon z Tišnova, Jan z Jičína, Prokop z Plzně a Zdislav ze Zvířetic. Jestliže Jan Sedlák v Husově případě právem uvedl, že již touto svou protestací „se staví mimo půdu katolickou, ježto úmyslně vynechává autoritu církevní, zvláště autoritu Apoštolské stolice,⁸² bylo tomu tak i u jeho druhů? Obrana Viklefova traktátu *De universalibus* Zdislavem ze Zvířetic ve známém znění protestaci jako jediná neobsahuje.⁸³ U ostatních se setkáváme v českém překladu s následujícími prohlášeními:

Jakoubek ze Stříbra: „Nejprve prohlašuji, že teď ani později nezamýšlím cokoli zatvrzele říkat nebo bránit proti božimu zákonu a víře Ježíše Krista, ale toliko usiluji o boží čest a vzdělání církve. A pokud se v něčem zmýlím, žádám o odpuštění a podřizuji se nápravě a poučení jakéhokoli věřícího, aby následování Ježíše Krista a jeho apoštolů nebylo věřícími zavrženo a obrácení se ke světu nebylo schváleno jako víra.“⁸⁴

Prokop z Plzně: „Veřejně prohlašuji, že v žádném svém minulém, přítomném ani budoucím vystoupení jsem z duše nezamýšlel ani nezamýšlím zatvrzele cokoli tvrdit či bránit, co je proti víře církve nebo proti rozhodnutí jedné svaté

79 Viz „Defensio libri Wyclef de Trinitate“, in: *Magistri Iohannis Hus Polemica*, s. 23–43, zde s. 25–26.

80 Srov. J. LOSERTH, *Hus und Wiclif. Zur Genesis der hussitischen Lehre*, Prag – Leipzig 1884, s. 225–226. V Eršilově kritické edici ani v jejím revidovaném vydání na to není upozorněno.

81 Husův opis *De universalibus* v rkp. Stockholm, Kunglinga Biblioteket, Codex Holmiensis A 164, fol. 88r–134r; dané místo podle pravé foliace na fol. 94v. Na okraji stojí *nota* a na konci oddílu glosa „Za zlatý stojí, cos slyšal“. Známost *De universalibus* je však v Praze dosvědčena již roku 1397, jak plyne z datovaného opisu v rkp. NK ČR, III G 10. O Husových glosách Jiří DAÑHELKA, *Das Zeugnis des Stockholmer Autographs von Hus*, *Die Welt der Slaven* 27, 1982, s. 225–233, zde zvl. s. 229.

82 J. SEDLÁK, *Studie a texty k náboženským dějinám českým* 2, 1915, s. 302–316, zde s. 305, pozn. 2; srov. také Týž, *M. Jan Hus*, Praha 1915, s. 177, pozn. 1.

83 Viz J. LOSERTH, *Hus und Wiclif*, s. 285–289, resp. rkp. ÖNB, 4002, fol. 24r–27r.

84 J. SEDLÁK, *Studie a texty* 2, s. 316–328, zde s. 316.

apoštolské církve nebo proti svatému Písmu zjevenému Duchem svatým [nebo] co je jakkoli mylné, bludné nebo kacířské. Pokud bych něco takového řekl a hájil nebo řeknu a budu hájit, mám to za nevyřčené. A žádám, aby to nebylo připisováno mé zatvzlosti, ale nevědomości. Vyznávám také, že takto stojím na katedře, jak jsem oznámil [...], a jsem připraven nechat se poučit, a pokud budu poučen o opaku, bude-li třeba, odvolám a nechám se opravit.⁸⁵

Jan z Jičína: „Katolicky pokorně prohlašuji, že nechci hájit žádnou herezi a žádný blud, ale ve všem chci přitakat jakékoli pravdě, zvláště víry, kterou jsem poznal. Vyznávám totiž obecně vše, v co má být věřeno, a odděleně jednotlivé články přítomné ve Vyznání víry a všechnu pravdu, v kterou přikazuje Pán věřit. A nezapírám svou neznalost, ale jasně vyznávám, že jsem připraven být rozumně poučen jakýmkoli člověkem a podřizuji se k poučení hlavně mistrům podle nezbytnosti pravdy.“⁸⁶

Šimon z Tišnova: „Proto veřejně prohlašuji, že nezamýšlím při tomto vystoupení ani při jiném, které bych v budoucnu učinil, bránit nebo dokazovat nějakou herezi nebo nějaký blud, který odporuje katolické víře. Pokud bych to učinil, nyní i napořád to mám za nevyřčené.“⁸⁷

Prokopova protestace je podobně jako ta Husova v první části velmi tradiční, ale ani ona se nehlásí jednoznačně k institucionální autoritě církve, neboť neurčitě mluví o rozhodnutí „jedné svaté apoštolské církve“. Jakoubek a Jičín v obecném prohlášení jednoznačně volí pouze neinstitucionální kategorie božího zákona, vyznávání Krista a pravdy víry nebo Kréda. Ještě hmatatelnější je ovšem shoda všech čtyř mistrů v revokaci, když odvolání nebo podřízení se podmiňují svorně v souladu s Viklešem poučením, jež může provést jakákoli osoba. Pouze Hus mluví o osobě církevní a Jan z Jičína vytýká před závorku mistry. Prohlášení Jana z Jičína má rovněž nejvíce charakter konfese. Všimněme si také, že nezáleží na tom, zda dotyční pojednávají filozofickou nebo teologickou matérii. I v druhém případě vítězí v očích uvedených mistrů nad institucemi, které střeží teologickou pravdu, pravda poznaná. Jsme tak svědky naplnění starší teze Jeronýma Pražského, že vědění přirozeně náleží všem a nikdo si je nemůže přivlastnit.⁸⁸

85 „Defensio De ydeis Iohannis Wyclif“, in J. LOSERTH, *Hus und Wiclif*, s. 277–285, zde s. 277.

86 *Defensio tractatus Iohannis Wyclif De materia et forma*, rkp. ÖNB, 4002, fol. 33r–38r, zde fol. 34v: „Katholice protestor humiliter, quod nullam heresim nullumque errorem volo defendere, sed per omnia veritati cuilibet et presertim fidei, quam cognovero, consentire. Credo enim omnia credenda in generali et distincte singulos articulos in Simbolo positos et omnem, quam Dominus precipit credere, veritatem, ne meam diffiteor ignoranciam, sed expresse fateor paratus a quocumque homine racionabiliter edoceri subicioque me magistris principaliter secundum veritatis exigenciam ad docendum.“

87 „Defensio De probationibus propositionum Iohannis Wyclif“, in: J. LOSERTH, *Hus und Wiclif*, s. 271–277, zde s. 272.

88 Srov. „Quaestio duplex de formis universalibus (USFU) et de universalibus extra signa (USEA)“, in: *Magistri Hieronymi de Praga Quaestiones, Polemica, Epistulae*, edd. F. ŠMAHEL – G. SILAGI,

Proti tomu Šimon z Tišnova, pozdější konvertita od husitství ke katolicství, učinil protestaci, která je velmi skoupá a v důsledku uměřená. Ačkoli ani ona explicitně nezmiňuje autoritu církevní instituce, nepopírá ji. V tomto případě nelze mluvit o transformaci tradiční *protestatio* ve Viklefově duchu a těžko říci, zda se již tehdy v této opatrnosti ohlašoval budoucí Šimonův obrat na způsob Stanislava ze Znojma.

Obrátíme-li pozornost zpět k Husovi, při sledování další jeho tvorby nelze vynechat vyznání víry, které učinil 1. září 1411 v listu Janovi XXIII. Uvedl v něm, že Kristův zákon je pevný natolik, že žádné jeho písmeno nebo čárka se nemůže mýlit, a Kristova církev je založena na skále tak pevně, že ji brány pekel nepřemohou. Proto je připraven v naději její hlavy, Krista, strpět spíše trest kruté smrti než úmyslně tvrdit něco, co odporuje Kristově vůli a vůli jeho církve.⁸⁹ Zde můžeme dobře sledovat, jak Husova konfese plynule přechází v protestaci, v níž svrchovaně vládnou neinstitucionální normativy. Pozornému čtenáři jistě neuniklo, že jsme se opět přiblížili výpovědi husitské basilejské protestace, jako tomu bylo u Viklefovy protestace z *De potestate papae*. Husova role svorníku obou protestací není náhodná.

Ještě názorněji lze doložit vliv Viklefova myšlení a jeho protestací na betlémského kazatele v odpustkové kvestii *De cruciata* z roku 1412. I zde se setkáváme s *protestatio*, kterou ovšem v naprosté většině (od slov „pokud budu poučen“ až do konce) tvoří závěr citovaného Viklefova prohlášení z *De potestate papae*. Hus se o církvi jako instituci nezmínil ani slovem a v souladu se svou předcházející konfesi ještě důrazněji podtrhl normu Kristova zákona⁹⁰ – také tím, že v revokaci Viklefovu zmínku o papeži raději vypustil:

„Prohlašuji, že nic nechci tvrdit ani záměrně říkat, co by odporovalo písmu Kristova zákona nebo jeho vůli, a že pokud budu poučen jakýmkoli údem církve nebo jiným stvořením, že se ve svých výrociích budu mýlit, chci to otevřeně a s radostí odvolat. Proto, abych postupoval jistěji, opírám se o neporušitelný základ, o nejvyšší kámen, kterým je cesta, pravda a život Pána Ježíše Krista. A vyznávám jako víru církve, že kdokoli neposluchá pokyn a zákon, který dal Kristus, a jenž sám v sobě a ve svých apoštolech učil a zachovával životem a slovem, nenásleduje Krista po úzké cestě, která vede do nebe, ale nastupuje širokou cestu, která přivádí úd dábla do pekla.“⁹¹

Turnhout 2010 (= CCCM 222; MIHO 27a, Suppl. 1), s. 11–69, zde s. 17, a také O. MARIN, *Libri hereticorum*, s. 54.

89 Viz M. Jana Husi *Korespondence*, č. 31, s. 95–100, zde s. 96.

90 Ke strukturálnímu obsahu konceptu božího/Kristova zákona u Husa nověji Martin DEKARLI, *The Law of Christ (Lex Christi) and the Law of God (Lex Dei) – Jan Hus's Concept of Reform*, in: *The Bohemian Reformation and Religious Practice X*, edd. Z. V. David – D. R. Holeton – M. Dekarli – Ph. Haberkern, Praha 2015 (= *Filosofický časopis. Suppl.* 2/2015), s. 49–69.

91 „De indulgentiis (de cruciata)“, in: *Magistri Iohannis Hus Questiones*, ed. J. KEJŘ, Turnhout 2004 (= CCCM 205; MIHO 19a), s. 67–155, zde s. 70–71. Ani tentokrát editor citaci z Viklefa nenaznačuje.

Jan Hus svou zálibu ve Viklefových protestacích reflektoval i přímo. Když v polemice *Contra Iohannem Stokes* z roku 1411 hájil své přesvědčení, že oxfordský myslitel byl spasen, mimo jiné zmínil, že ho k tomu vedou Viklefovy protestace, jež Angličan uvádí a často opakuje ve svých textech.⁹² Jejich popularitu mezi českými ctiteli evangelického doktora dokazuje také pramen, jehož mimořádný význam nebyl dosud doceněn. Jsou to Viklefovy protestace v podobě excerpt uspořádané do samostatných souborů, jež nacházíme nejméně v šesti kodexech husitské proveniencce. Dohromady jde o 32 citátů z 19 děl od *De logica* (1363?) až po texty z roku 1384, kdy Viklef zemřel. Pouze dva rukopisy mají totožnou textovou tradici, v ostatních případech jsou to svébytné soubory. Ty se od sebe liší nejen počtem citací, ale i jejich rozdílným řazením, uvozením a v několika případech i rozsahem znění. Šlo tedy o živou sbírku tematicky ujednocených citátů, která byla opakovaně upravována, rozšiřována nebo krácena.⁹³

Můžeme jen spekulovat, nakolik Jan Hus mohl vznik takových sbírek iniciovat a nakolik byl jejich uživatelem, jak to naznačují jeho vlastní protestace. Skutečností však je, že nebyl jediný, kdo byl ovlivněn prohlášeními oxfordského profesora a s nimi spojeného myšlení. Již výše jsem to naznačil u Jakoubkova remanenčního traktátu a obran Viklefových knih a dokládá to také nejméně jeden text z druhého pražského klání o Viklefa roku 1412, kdy šlo o 45 článků.

Dochované písemné obrany vybraných artikulů z pera Jana Husa a Jakoubka ze Stříbra sice protestaci neobsahují, ale v případě jejich druhá, německého kanonisty Fridricha Eppingeho, je tomu jinak:

„Prohlašuji spolu s rozhodnutím a protestací řečené [pražské] univerzity, jimž se podvoluji, jak jsem povinen, že teď ani jindy nezamýšlím říkat nic jiného, než ochotně ke cti Ježíše Krista a kvůli lásce k hledané pravdě souhlasit s kýmkoli, kdo ukáže zdravé učení podle božího zákona nebo jinak, jak to má stačit a dít se před Bohem vhodnými a neomylnými důvody. Také hodlám s vděčností

92 „Contra Iohannem Stokes“, in: *Magistri Iohannis Hus Polemica*, s. 45–61, zde s. 52: „Quinto movent me sue protestaciones, quas ponit in suis sentenciis sepissime resumendo.“

93 Těmto souborům a jejich recepci v husitských rukopisech a textech bude nutné věnovat samostatnou studii. Zde uvádím jen základní informace. Nejobsáhlejší soubor s 26 položkami z rkp. NK ČR, XI E 3, fol. 58r–59r vydal velmi nekvalitně již Constantin HÖFLER, *Anna von Luxemburg, Kaiser Karl's IV. Tochter, König Richard's II. Gemahlin, Königin von England. 1382–1394*, in: *Denkschriften der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften. Philosophisch-historische Classe* 20, 1871, s. 89–240, zde č. 2, s. 235–238; dále viz rkp. KNM, VIII F 38, p. 248–250 s 19 citáty; APH–KMK, D 50, fol. 23v–24v s 13 položkami; navzájem blízké rkp. NK ČR, X H 12, fol. 76r v a ÖNB, 4308, fol. 118v–120r se 14 citáty a také NK ČR, XI D 9, fol. 156v s 8 excerpty. Pokud vím, těchto excerpt si posléze povšiml pouze J. Loserth v úvodu edice *Iohannis Wyclif Operis evangelici liber tertius et quartus sive De Antichristo liber primus et secundus III–IV*, ed. Týž, London 1896, s. xxviii–xxix; s jeho hodnocením Viklefových protestací, které považoval za bezvýznamnou formalitu, se neztotožňuji.

přilnout k otiskům šlěpěji nohou každého, kdo učí v souladu s božím zákonem a jeho vůlí.“⁹⁴

Podobně jako u Husovy kvestie *De cruciata*, starší jen o několik týdnů, jsme svědky obsahově zcela reformované protestace po vzoru prohlášení Jana Viklefa. Již nejde o běžné preventivní zřeknutí se bludu v rámci dohledu tradičních autorit, ale o deklarativní přiznání doktrinní autority každému, kdo prokáže zdravé učení podle božího zákona.

Dlouhodobá recepce principu Viklefových protestací, omezujícího moc tradičních autorit, nezůstala bez reakce ani v Čechách. Jestliže v Anglii do boje vytáhl arcibiskup Thomas Arundel, v Praze to byli zástupci teologické fakulty v čele se Stanislavem ze Znojma a Štěpánem z Pálče. Stačí srovnat Eppingeho citované prohlášení s následující Stanislavovou protestací z jeho traktátu proti 45 Viklefovým článkům a bude zřejmé, že rozpor v definici doktrinní autority mezi oběma pražskými tábory nemohl být větší:

„Avšak pokud by bylo z nevědomosti nebo pošetilosti v předešlém [výkladu] cokoli přimíšeno proti výnosu a víře svatého Apoštolského stolce a svaté římské církve, jejíž hlavou je papež a tělem kolegium kardinálů, odvoláváme to a máme to za nic. A v souladu s touto protestací zde řečené v tuto chvíli postačuje pod vedením a opravou téhož blaženého Stolce a uvedením svatosvaté římské církve.“⁹⁵

Uvedená diskrepance není náhodná. Připomeňme, že ve sporu o Viklefovy artikuly pražští teologové následně (v první polovině roku 1413) požadovali, aby se všichni doktoři a mistři pražské univerzity mimo jiné pod přísahou zavázali, že budou věřit jako římská církev, jejíž hlavou je papež – aktuálně Jan XXIII. – a tělem sbor kardinálů, a také že budou ve všech otázkách víry respektovat rozhodnutí této církve.⁹⁶ Viklefisté tak měli být donuceni k akceptaci tradičních univerzitních přísah a protestací, autorita institucionální církve ovšem nyní byla podpořena její radikálně vyostřenou definicí.

94 *Mistra Jana Husi Tractatus responsivus*, ed. S. H. THOMSON, Praha 1927 (= Sběrka pramenů českého hnutí náboženského ve XIV. a XV. století 15), s. 103–133, zde s. 107.

95 *Contra 45 articulos Wyclif*, rkp. NK ČR, XIII E 5, fol. 109r–153r, zde fol. 153r: „Sed si quid autem in premissis contra sententiam et fidem sancte Sedis apostolice et sacre Romane ecclesie, cuius papa est caput, collegium vero cardinalium corpus, ignoranter vel insipienter admixtum esset, revocamus et habemus pro nichilo. Et secundum huius protestacionem hec hic dicta sub dirreccione et correccione eiusdem beate Sedis et sacrosancte prelibate ecclesie Romane ad presens sufficient. Amen.“ Traktát vydán in: *Magnum oecumenicum Constantiense concilium III*, ed. H. VON DER HARDT, Francofurti – Lipsie 1698, sl. 212–335, zde srov. sl. 335, kde však na konci navíc zmínka o kostnickém koncilu. Srov. také Pavel SOUKUP, *Repertorium operum antihussiticorum, on-line database*, on-line: <www.antihus.eu>, navštíveno 24. 3. 2018.

96 Srov. „Consilium doctorum“, in: *Documenta Mag. Joannis Hus vitam, doctrinam, causam in Constantiensi concilio actam et controversias de religione in Bohemia annis 1403–1418 motas illustrantia, quae partim adhuc inedita, partim mendose vulgata, nunc ex ipsis fontibus hausta*, ed. F. PALACKÝ, Pragae 1869, č. 51, s. 475–480, zde s. 476–478 (2. a 3. článek); na ně navazující „Conditiones concordiae“, tamtéž, č. 51E, s. 486–488, zde s. 486 (2. a 3. článek), a Pálčovu zprávu tamtéž, č. 53, s. 507–510, zde s. 508.

Zatímco Jan Hus se v reakci na to vymezil především proti takto chápané církvi,⁹⁷ důkladnější polemiku sepsal Jan z Jesenice, který požadavek doktorů pohrdlivě odmítl argumentem, že jak vědí i laici, o římské církvi se aktuálně v celém křesťanstvu věří trojím způsobem podle tří papežů a čtvrtým je neutralita, takže nikdo nemá respektovat výnosy papeže a kardinálů, leda nakolik se srovnávají s Písmem.⁹⁸ Stoupenci Husovy strany nakonec přistoupili alespoň na to, že „chtějí respektovat výnosy římské církve ve všech otázkách katolické víry, jak to musí činit každý dobrý a věrný křesťan“.⁹⁹ Hus tuto tezi posléze nazval „drahocennou protestací“ (*preciosa protestacio*), ovšem s tím, že věřící nemají považovat za katolickou víru nic, co není založeno na Písmu.¹⁰⁰ Toto jediné mně známé místo, kde se Hus v protestaci explicitně podvoluje „římské církvi“, na jeho výše popsaném viklefském uvažování v otázce doktrinární autority nic neměnilo.

Není divu, že Štěpán z Pálče a Stanislav ze Znojma v Praze a posléze i v exilu uvedenou protestaci opakovaně odmítli jako jeduplné sofisma v ústech viklefstů. Kdykoli se jim to prý hodí, argumentují, že dobrý a věrný křesťan nemá povinnost poslouchat římskou církev, jako například v otázce interdiktu.¹⁰¹ Podle Stanislava je to stejné jako s příběhem o klobouku jistého Neitharta. Ten jím zakryl fialku, již chtěl překvapit svou kněžnu, mezi tím se na ni však vykálel jistý sedlák a z původní krásy nebylo nic. Podobně uvedená slova viklefstů neukrývají fialku upřímnosti, ale lejno bludu.¹⁰²

Navazující válka eklesiologických traktátů Stanislava ze Znojma, Štěpána z Pálče a Jana Husa, včetně jeho *De ecclesia*, byla logickým důsledkem – toho si bádání dosud nepovšimlo – konfliktu protestací a o protestaci, které v otázce doktrinární autority již delší dobu pregnantně deklarovaly rozdílná stanoviska obou stran. Dělo se to pochopitelně i poté, co se Hus rozhodl odjet do Kostnice.

Jeho nejvýznamnější protestaci nacházíme v kvestii *De sufficiencia legis Cristi*, kterou si připravil během pozdního léta 1414 před cestou na koncil. V ní podržel, shrnul a také rozvedl své starší postoje následujícím způsobem:

„Protože nade vše toužím po cti boží, prospěchu svaté církve a jsem věrným údem pána Ježíše Krista, který je hlavou a ženichem své svaté církve, kterou zachránil, tak jako jsem často činil předtím, i nyní činím toto prohlášení

97 Tamtéž, č. 51J, s. 499–501.

98 Tamtéž, s. 495–499, zde zvl. s. 496.

99 Informuje o tom Páleč, tamtéž, č. 53, s. 508.

100 Srov. „Contra Stanislaum de Znojma“, in: *Magistri Iohannis Hus Polemica*, s. 305–425, zde s. 315.

101 Srov. *Documenta*, č. 53, s. 508.

102 Srov. „Stanislaus de Znojma, Alma et venerabilis“, in: J. LOSERTH (ed.), *Beiträge zur Geschichte der husitischen Bewegung IV. Die Streitschriften und Unionsverhandlungen zwischen den Katholiken und Husiten in den Jahren 1412 und 1413*, Archiv für österreichische Geschichte 75, 1889, s. 287–413; edice na s. 361–413, zde s. 363–365.

(*protestacionem*), že jsem nikdy zatvrzele neřekl ani posléze nechci říci něco, co by odporovalo věřitelné pravdě. Vůbec jsem zastával, zastávám a toužím pevně zastávat všechnu věřitelnou pravdu tak, že dříve než bych chtěl bránit opačný blud, spíše bych v naději a pomoci Pána snesl trest kruté smrti, ba s boží pomocí jsem připraven vydat ubohý život za Kristův zákon, o němž věřím, že podle jakékoli své části byl dán na radu Svaté Trojice a vyhlášen svatými božími lidmi pro spásu lidského rodu. Dále věřím v jednotlivé články tohoto zákona v tom smyslu, v jakém přikazuje velebená Trojice, aby se v ně věřilo. Proto jako jsem se co nejčastěji podřizoval při odpovídáních a školských disputacích a také při veřejných kázáních, tak i nyní se podřizuji a i posléze se chci pokorně podříditi nařízení, smíření a poslušnosti tohoto nejsvětějšího zákona, zatímco jsem připraven odvolat, cokoli řeknu, budu-li poučen o tom, co odporuje pravdě.“¹⁰³

Opět jde o plně transformovanou, viklefskou protestaci, která nejprve sděluje pozitivní záměr autorova snažení, deklaruje a osvětluje neinstitutionální, idealistické normativy, jimž se autor v revokaci podřizuje a je ochoten odvolat pouze tehdy, bude-li poučen na jejich základě. Tím méně překvapuje, že závěr Husova prohlášení je převzatým citátem z Viklefova *Dialogu*, který nacházíme i ve výše zmíněných husitských souborech protestací evangelického doktora.¹⁰⁴ Jádro protestace Hus následně zapracoval i do jiné své kostnické přípravy *De fidei sue elucidacione*. Ve zde přítomném prohlášení navíc ve Viklefově duchu osvětlil, že církevní tradici přijímá natolik, nakolik je v souladu s božím zákonem.¹⁰⁵

Husově záměru prezentovat tyto texty v Kostnici vstoupilo do cesty jeho zatčení. Tím spíše nelze ponechat bez povšimnutí, že poté co byl v prosinci 1414 poprvé dotazován na 45 článků Jana Viklefa, učinil někdy kolem přelomu roku před notáři písemné prohlášení, že nehodlá nic zatvrzele hájit a je ochoten se nechat poučit, a připojil i supliku, že na jakýkoli článek odpoví veřejně. Tuto Husovu úředně zaprotokolovanou protestaci neznáme v přesné podobě, nýbrž jen z narážek v jeho korespondenci. Nejspíše byla její součástí i vyjádřená ochota podříditi se koncilu s podmínkou, že bude poučen o pravdě.¹⁰⁶ V odpovědích na Pálčem vybrané články z *De ecclesia* Hus totiž

103 „De sufficiencia legis Cristi“, in: *Magistri Iohannis Hus Constantiensis*, edd. H. KRMLČKOVÁ – J. NECHUTOVÁ – D. COUFAL – J. FUKSOVÁ – L. MAZALOVÁ – P. MUTLOVÁ – L. ŠVANDA – S. ŽÁKOVSKÁ – A. MOLNÁR, Turnhout 2016 (CCCM 274; MIHO 24), s. 39–63, zde s. 43 (viz také s. 68).

104 Srov. tamtéž: „... paratus revocare quidquid dixero, docto, quod sit contrarium veritati“; k tomu *Joannis Wiclif Trialogus cum supplemento Trialogi*, ed. G. V. LECHLER, Oxonii 1869, s. 70: „Paratus tamen semper sum revocare quidquid dixero, doctus quod sit contrarium veritati.“ Ani v tomto případě není recepce Viklefa v edici Husovy kvestie naznačena.

105 Srov. „De fidei sue elucidacione“, in: *Magistri Iohannis Hus Constantiensis*, s. 81–98, zde s. 83–84.

106 Srov. *M. Jana Husi Korespondence*, č. 106, s. 239; Hus píše Janovi z Chlumu: „Ego petivi cum protestacione coram notariis, et scripsi supplicacionem toti concilio,“ a také s. 240: „Iterum fui pridie [tj 2. ledna 1415] interrogatus [...] de quolibet 45 articulorum. Et respondi sub protestacione prima, ut prius. Et quiesiverunt de quolibet articulo singillatim, an velim cum

tvrzení svého bývalého druha, že jeho závěry jsou proti Písmu a církvi, odmítl připojenou protestací. V ní prohlásil, že pokud nějaká z těchto propozic bude ukázána jako mylná, bludná nebo kacírská, je připraven ji pokorně odvolat. A stejně tak, pokud bude poučen, že jsou bludy v jeho *Contra Palecz* nebo *Contra Stanislaum*, odvolá je a podřídí se soudu koncilu.¹⁰⁷ Když Hus získal slyšení, ne však v podobě, v jaké si přál, těsně před smrtí připomněl, že při soukromých i veřejných slyšeních na koncilu prohlásil, že se chce podříditi odvolání, pokud bude poučen, že napsal, učil nebo řekl něco, co je proti pravdě. Takového poučení se mu prý nedostalo.¹⁰⁸

Hus tedy po svém zatčení přinejmenším podržel revokaci, kterou uvedl již v *De sufficiencia legis Cristi*, a koncilu se bezpodmínečně nepodřídil. Máme však indicie, že i nadále počítal s tím, že bude moci před koncilem přednést celou protestaci z *De sufficiencia*. Jen tak si lze vysvětlit, že navzdory uvedenému prohlášení před notáři se k ní znovu přihlásil v eucharistickém traktátu *Sepius rogasti*, který dokončil 5. března 1415 na prosbu jednoho ze svých žalárníků,¹⁰⁹ a že její plné znění požadoval asi již koncem ledna od svých přátel.¹¹⁰ Jistě také není náhoda, že když čeští a polští pánové v květnu opakovaně žádali Husovo propuštění a možnost slyšení pro českého mistra, neváhali do své žádosti Husovu protestaci z *De sufficiencia* vložit v plném znění. Podle nich z ní ovšem vyplývalo, že český kazatel nechtěl zatvrzele bránit a držet žádný článek „proti svatosvaté římské církvi a katolické víře“.¹¹¹ Ve skutečnosti však byla doktrinální autorita římské církve jako instituce Husovi dlouhodobě programově cizí.¹¹² Uvedení pánové se v dobré víře a ve snaze pomoci vězněnému mistru pokusili smísit jablka s hruškami. A nebyli sami. Je dobře známo, že dodnes nerozpoznaná osoba jménem Pater Husovi předložila upravený, vstřícnější návrh odvolání. Podle něho měl betlémský kazatel prohlásit: „Kromě protestací, které jsem učinil jindy a které chci mít za znovu vyřčené, opět prohlašuji,“ přičemž následuje plné podřízení se koncilu.¹¹³

defendere. Et respondi, quod sto ad determinacionem concilii, sicut prius protestatus sum. [...] non videbatur mihi tunc alia conveniencior responsio, ex quo prius manu propria scripsi, quia nihil volo pertinaciter defendere, sed paratus sum a quocumque informari.“ Dále tamtéž, č. 108, s. 242: „Ego nolui me submittere. Sed postquam manu mea scripsi responsiones ad articulos Wicleff XLV et ad illos, qui mihi obiciuntur, statim coram notariis et commissariis illis scripsi protestacionem, quod volo stare coram toto concilio et racionem de fide, quam teneo, reddere.“ Srov. komentář V. Novotného tamtéž, č. 104, s. 237, pozn. 7.

107 Srov. „Responsiones ad articulos Páleč“, in: *Magistri Iohannis Hus Constantiensis*, s. 251–290, zde s. 287–286.

108 Srov. *M. Jana Husi Korespondence*, č. 165, s. 337–339, zde s. 337 a 339.

109 Srov. „De sacramento corporis et sanguinis Domini“, in: *Magistri Iohannis Hus Constantiensis*, s. 183–210, zde s. 185–186.

110 Srov. *M. Jana Husi Korespondence*, č. 111, s. 245–247, zde s. 245: „Item, si possem habere protestacionem, que ponitur circa questionem, quam volui determinare.“

111 *Petri de Mladoniowicz Relatio de Magistro Johanne Hus*, in: FRB VIII, ed. V. NOVOTNÝ, Praha 1932, s. 25–120, zde s. 54–56, zvl.: „Nequaquam aliquem articulum contra sacrosanctam Romanam ecclesiam et catholicam fidem quovismodo pertinaciter defendere et sustinere.“

112 Srov. již hodnocení J. SEDLÁKA, *M. Jan Hus*, s. 333, pozn. 1.

113 *M. Jana Husi Korespondence*, č. 135, s. 281.

I Pater se pokusil o smíření nesmiřitelného, když propojil Husovy protestace s bezpodmínečným podřízením se koncilu. Není těžké pochopit, proč na to český kazatel nechtěl, ba dokonce nemohl přistoupit.

Když během Husova druhého slyšení před králem 8. června 1415 došlo na debatu o jeho odvolání a ozývaly se hlasy, že mu nemá být dána možnost revokace, protože ji Hus vnitřně nepřijme, betlémský kazatel zopakoval, že se chce pokorně podříditi poučení, nápravě a rozhodnutí koncilu. Doplnil, že učinil *publicas protestaciones* v traktátu *Contra Stanislaum*, že „chce pokorně respektovat rozhodnutí svaté matky církve, jak ho má respektovat každý věrný křesťan.“ Výše jsme podrobně osvětlili kontext tohoto výroku, z něhož plyne, že přinejmenším původně byl míněn stejně viklefsky jako jiné Husovy protestace. Jestliže tehdy Husa z neupřímnosti obvinil Stanislav ze Znojma bonmotem o Neithartově klobouku, podobně se v reakci na Husova slova zachoval v Kostnici Štěpán z Pálče. Označil je za stejně pochybná, jako když on sám prohlásí, že nechce zpolíčkovat vedle sebe sedícího mistra Alberta, a přesto ho zpohlavkuje. K čemu by pak byla taková protestace? Hus přece prohlašoval, že nechce bránit bludy, zvláště Viklefovy, a přesto je bránil.¹¹⁴

Stanislav a posléze i Páleč našli Husa ze lži: Jeho protestace jsou neupřímné a zastírají hájení bludu. Tak prosté to však nebylo. Betlémský kazatel podobně jako Viklef dobře věděl, že v institutu protestace spočívala v souladu s tradicí patrně nejslibnější možnost sebeobhajoby, jestliže neměl v kostnickém vězení nárok na advokáta. Vše, co bylo v Kostnici předmětem zkoumání, a zvláště co se týkalo Viklefova učení, řekl pod protestací, čili ne zatvrzele, a je ochoten odvolat. Přesně v tomto duchu se k institutu protestace explicitně přihlásil v odpovědích na poslední sadu žalobních článků¹¹⁵ a v červnovém listu Martinovi z Volyně z toho dokonce učinil součást případné obhajoby svého krajana. Pokud by kvůli němu byl Martin popotahován, měl namítnout, že cokoli Hus pod protestací na univerzitě napsal a učil, tomu Martin nerozuměl a nečetl to.¹¹⁶

Současně platí, že betlémský kazatel podobně jako jeho anglický vzor pracoval s re-formovanou protestací, která nahradila institucionální autoritu neosobními normativy a zcela netradičně odvolání podminila poučením o pravdě na základě stejných norem. Stačí odkázat na protestace jiných účastníků koncilu, vzniklé přímo v Kostnici – rozdíl musel být každému zřejmý.¹¹⁷

114 *Petri de Mladoniowicz Relatio*, s. 105.

115 Srov. „Responsiones breves ad articulos ultimos“, in: *Magistri Iohannis Hus Constantiensis*, s. 291–306, zde s. 301: „Non est verum, quod umquam talia procurassem, cum sub protestacione posui argumenta pro aliquibus articulis, qui videbantur michi veri.“ Z kontextu je zřejmé, že Hus naráží na obhajobu některých Viklefových článků roku 1412. Jak již uvedeno výše, ve známé písemné verzi jeho obhajoby protestace pohříchu zahrnuta není.

116 *M. Jana Husi Korespondence*, č. 132, s. 276–279, zde s. 277: „Si te invadent de adhesione, dic: Spero, Magistrum fuisse bonum christianum; que autem ipse scripsit et docuit sub protestacione in scolis, ego non omnia intellexi, nec perlegi.“

117 Srov. protestace krakovského doktora Pavla Vladimiri a pražského Maříka Rvačky, v nichž své úvahy plně podřizují koncilu a jeho soudním institucím, viz *Magnum oecumenicum* III, sl. 11 a 804.

Pokud se od Husa v souladu s kanonickým právem očekávalo bezpodmínečné podřízení pozemské instituci, dokonce i v tom, o čem byl přesvědčen, že to neřekl, nastal u něj těžký duševní zápas a konflikt svědomí, že bude jednat v rozporu se svými dlouholetými prohlášeními o víře. Nemohl najednou odvolat něco, o čem nebyl poučen, že to je v rozporu s pravdou. Zjednodušeně řečeno, než aby opět nechal ve svých protestacích zavládnout pozemskou instituci, raději zvolil smrt v „lepšího stanovisku“ pod vládou božího zákona a rozumu – přesně tak, jak tento závazek mnohokrát předtím ve svých prohlášeních veřejně deklaroval. Hus v tom byl konsekventní. Dlouhodobou recepcí transformovaných Viklefových protestací a s nimi spojeného myšlení si musel ve svém svědomí uzavřít cestu k podvolení se koncilu již dávno před tím, než se stalo aktuálním. Tím se obloukem vracíme k zásadní otázce po počátcích této recepcí.

Výše jsem uvedl, že dosud neznám starší Husovu protestaci než z roku 1410. Zároveň jsme však poznali, že častou součástí tradičních *protestationes* je deklarace neměnnosti autorova postoje. Hus nejednal jinak, když v *De sufficiencia legis Cristi* uvedl, že podobná prohlášení a podřízení se božímu zákonu učinil při odpovídáních a školských disputacích a také při veřejných kázáních.¹¹⁸ Stejně tak v *Sepius rogasti* vztáhl protestaci na své dřívější texty, veřejné disputace a kázání, uskutečněné zejména v Praze.¹¹⁹ Nemáme důvod Husovi nevěřit. Připomeňme, že v protestaci při obraně Viklefovy knihy *De Trinitate* uvedl, že již od počátku svých studií si osvojil viklefské pravidlo, že se dá poučit lepším stanoviskem. Viklefovy protestace citoval již kolem roku 1402 Stanislav ze Znojma. Jan Hus proto v tomto ohledu nemusel prodělat žádný zásadní přerod a od chvíle, kdy se stal roku 1407 sentenciářem, již veřejně vystupoval pod vlivem protestací svého duchovního učitele s tím, jak se mu postupně dostávaly do ruky jeho knihy. Alespoň Jakoubek ze Stríbra to již v této době činil.

Jean Gerson

Jestliže v Anglii arcibiskup Arundel došel k názoru, že protestace v rukou Viklefa a lolarů slouží jako zástěrka šíření bludů, a v Husově případě takto soudil Stanislav ze Znojma i Štěpán z Pálče, nelze se divit, že tento závažný problém upoutal pozornost také předního teologa koncilu Jeana Gersona. Ten 29. října 1415 v Kostnici dokončil právě na dané téma kratší traktát *De protestatione circa materiam fidei*. Jak uvádí, chopil se pera proto, že někteří,

¹¹⁸ Viz pozn. 103.

¹¹⁹ Srov. „De sacramento corporis et sanguinis Domini“, in: *Magistri Iohannis Hus Constantiensis*, s. 183–210, zde s. 186: „Unde sub ista protestacione quosdam scripsi libellos, docui, legi, respondi in universitate Pragensi et predicavi populo per regnum Boemie, et specialiter Prague, ewangelium Iesu Cristi.“

zejména kacíři, přímo na kostnickém koncilu užívají obecné protestace (*protestatio generalis*) a obecného nebo podmíněného odvolání (*revocatio generalis vel conditionalis*) jako zástěrku pro svou nepravost a hřešení. Proto se rozhodl osvětlit ve dvanácti úvahách pravý smysl tohoto institutu. Pojednání nepostrádá patriční teoretický nadhled, což je pro naše sledování proměny protestace ve Viklefově a husitském myšlení zvlášť cenné.

Gerson definuje protestaci v otázkách víry jako druh vyznání (*quaedam professio seu confessio*), jímž ten, kdo ho činí, dává veřejně najevo, co vnitřně smýšlí o své víře. Vzápětí obrací pozornost k obecné protestaci s podmíněnou revokací a upozorňuje, že její vyslovení ještě neznamená, že dotyčný zbloudil. Takto postupují katoličtí doktoři a je to dokonce všední zvyk těch, co se při univerzitních vystoupeních cvičí v teologii, a mezi nimi většinou není nikdo poskvrněn bludem. Kancléř však jedním dechem vyzývá k rozlišování situací. Jinak se má činit protestace s odvoláním v otázkách víry, v nichž panuje jistota, jako že Bůh je všemohoucí nebo že se má milovat bližní, a jinak v těch, kde jistota není a s nimiž je obtíž. Podle Gersona totiž zasluhují vyplnění ti, kdo činí závěry, že Bůh je všemohoucí, ale zároveň prohlašují, že nezamýšlejí říkat nic jako tvrzení (*assertive*), ale chtějí mluvit jen diskusně (*disputative*), jako by uvedený závěr nemohl být učiněn s jistotou, ale jen pravděpodobně. A týká se to každého, kdo má povinnost víru vyznávat jasně, ať již z titulu svého úřadu, erudice, nebo božího zjevení.

Gerson zdůrazňuje, že protestace nemůže ochránit ty, kdo ji pronášejí jen ve velmi obecné podobě, protože každý má mít určité penzum znalostí podle svého stavu a schopností. Mnoho věcí víry se i prostým lidem sděluje kázáním, obrazy, rozmluvou, bohoslužbami či ukazováním ostatků. Děje se to veřejně a není dovoleno to nevědět, takže laici by nebyli omluveni, pokud by věřili, že není peklo, že nejsou dobří a zlí andělé a tak dále. Tím spíše musí mít v mnoha věcech víry jasno preláti, kteří zastávají pastýřský úřad a své svěřence brání před kacíři; dále profesori teologie, kteří musí znát mnoho pravd explicitně i implicitně obsažených v bibli, jinak si titul doktora uzurpují neprávem; nebo lidé z laického stavu jako správci, soudci, rádci a pomocníci těchto soudců, kteří musí znát mnoho z morálních božích zákonů. Zkrátka všichni musí podle Gersona znát z víry to, co se týká jejich postavení, a nejde jen o vrchnost, ale i o nižší církevní stav jako faráře, zpovědníky a jiné představené laiků. Povinnost veřejně ujišťovat o víře není navíc podle Gersona svázána jen s úřadem, ale vyplývá i z duševního obdarování a intelektuálních schopností. Nikdo se tak nemůže domnívat, že jedná bezpečně, pokud bude mlčet v situaci, kdy má být víra vyznána explicitně.

Pařížský kancléř na tomto základě osvětluje, v jaké situaci obecná protestace s revokací zbavuje podezření z hereze, a v jaké ne. Neočišťuje toho, kdo ji sice obecně prohlásí, a přesto se zatvrzele mylí v tom, co má povinnost vyznávat explicitně vírou a veřejně. Nelze totiž obecně věřit a vyznávat, že katolická víra je pravá, a v konkrétním případě to popírat a zatvrzele se

mýlit. Takový není očištěn, protože vnitřně nevěří ani navenek nevyznává to, o čem je dostatečně poučen, totiž co je zjevně obsaženo v Písmu nebo z něho s jistotou vyplývá. V takovém případě obecná protestace s revokací neplatí, protože dotyčný neodvádí jiné od bludu, nebrání pohoršení ani nezavazuje intelekt k poslušnosti, jeho protestace však dává průchod nevěře, pohoršení a pýše.

Jako dobré smýšlení Gerson naopak vyzdvihuje, pokud někdo vidí vinu tam, kde není, a preventivně přijímá pokání, jako by se provinil. Na jednu stranu odmítá námitku, že ten, kdo je kacířem z nevědomosti, jedná v rozporu se svým svědomím, pokud odvolá. Mýlí-li se nevědomky (*imputabiliter*), není povinen hlas svědomí opustit. Poté, co bude napomenut, již ano. Zcela pak musí jít svědomí stranou, předpokládá-li se, že jde o zatvrzelého člověka. Na druhou stranu obecná protestace s revokací podle Gersona očišťuje bloudícího v tom, co nemusí být vyznáváno explicitně. Třeba pokud někdo bloudí ve výroku uvedeném v bibli, protože ho nikdy neviděl nebo neslyšel, ale poté, co mu je doložen v textu, uvěří, nebude považován za zatvrzelého, zvláště když může svou nevědomost prokázat.

Gerson především odmítá uznat paušální platnost obecné protestace s revokací. Odvozuje ji od odborné kvalifikace toho, kdo ji pronáší, a také od míry upřímnosti, s níž to činí. Nelze se podle něj předem hájit nevědomostí tam, kde se důvodně předpokládá opak, ani ochotou k odvolání, kde tato ochota chybí. V závěrečných úvahách se proto věnuje odhalení případné zatvrzelosti. Neváhá nejprve vyzdvihnout nástroje pozitivního práva. Církevní soudci mohou pomocí svědků a rozhodnutí doložit v dotyčném zatvrzelost přítomnou či minulou. Současně ten, kdo již dříve blud slovy či činy zastával, musí ke svému ospravedlnění učinit zvláštní prohlášení o víře s bezvýhradným odvoláním. Pokud to po napomenutí odmítne, má být považován za zatvrzelého. Naopak ti, co se mýlí, ale nejsou zatvrzelí, i když mají být pokáráni a vyzváni k odvolání bludu, nemají být stíženi tresty pro kacíře. Podle Gersona je možné to sledovat u teologů na pařížské univerzitě, kterým obecná protestace a podmíněčné odvolání pomohlo, aby nebyli shledáni zatvrzelými. Museli ovšem projevit ochotu odvolat nejen podmíněčně, ale také bezvýhradně (*absolute*). Takové odvolání podle Gersona postačuje mistrům k očištění, aby nebyli vyloučeni z legitimního studia a cvičení.¹²⁰

I z Gersonových úvah je patrné, že se institut obecné protestace s revokací na počátku 15. století pod vlivem kacířských kauz ocitl v krizi. Pařížský kancléř ho na rozdíl od Arundela usiloval zachránit pro univerzitní výuku a třibení teologického poznání. Proto označil slabá místa v užívání

120 Srov. „De protestatione circa materiam fidei“, in: JEAN GERSON, *Œuvres complètes* VI, s. 155–165. V kontextu potírání univerzitní hereze v Paříži o tomto textu pojednal Gregory S. MOULE, *Corporate jurisdiction, academic heresy and fraternal correction at the University of Paris, 1200–1400*, Leiden – Boston 2016 (= Education and society in the Middle Ages and Renaissance 51), s. 165–200, zvl. s. 166–173.

obecných protestací a předložil návrh k nápravě. Oprávnění zaštitit se obecnou protestací s revokací mělo být napříště odvozeno od kvalifikace dotyčného a z ní plynoucích povinností veřejně vyznávat pravou víru. V případě jakéhokoli podezření musela následovat ochota nejen k podmíněčnému, nýbrž i absolutnímu odvolání.

Uvážíme-li Husovo vzdělání a postavení a také jeho neochotu i po uvěznění a napomenutí se podřídit a odvolat bezpodmínečně, musel ve světle těchto úvah vlivného pařížského konciliaristy dříve či později uvíznout v sítu koncilu jako zatvrzelý kacíř. Připomeňme nicméně, že to, co Gerson a jiní vnímali jako zástěrku bludu a neupřímnosti, bylo výsledkem zásadního konfliktu tradiční a reformované protestace a s nimi spojených ideových světů, jak na to posléze v Basileji upozornil Gersonův ctitel Jan z Dubrovníku. Tím došlo k hlubokému neporozumění, které nešlo jednoduše překonat.

Jakoubek ze Stříbra

Další významnou postavou, která se výrazně zapojila do transformace tradiční univerzitní protestace v deklarativní nástroj nové husitské ortodoxie, byl Jakoubek ze Stříbra. Výše jsme se seznámili s prohlášeními z jeho remanenčního traktátu z let 1406–1407 a obrany Viklefova *Dekalogu* z roku 1410. Jakoubek zde nechce říkat nic, co je proti božím zákonům a víře Ježíše Krista. V revokaci namísto jednoznačného podřízení se tradičním autoritám přijal Viklefov princip poučení, které může udělit kdokoli, kdo toho je schopen. U Jakoubka zaujme především silně deklarovaná odpovědnost za vzdělávání církve a méně chápajících. Všimněme si, že ani v jedné z obou protestací nelegitimizuje sám sebe ani své úvahy negativně, zřeknutím se bludu, ale pozitivně, vůlí nalézt pravdu a sdělit ji jiným.

Podobnou pozitivní motivaci deklaroval ve svých protestacích již Viklef a velmi okrajově i Jan Hus. Pro Jakoubka představovala principiální záležitost. Dobře patrné je to v jeho traktátu o chudobě kléru, *De paupertate cleri* (1407 nebo 1411). Protože to je katolický a pravdivý výrok, s nímž mají být obeznámeni všichni věřící k užítku a pro vzdělání církve, zdá se mu, že kněží a kazatelé, kteří hloubají v Písmu a více se bojí Boha než lidí, ho mají veřejně i soukromě kázat lidu.¹²¹

Další protestaci u Jakoubka nacházíme až v jeho první utrakvistické kvestii *Quia heu in templis*, kterou veřejně přednesl na půdě pražské univerzity někdy kolem poloviny roku 1414. Tentokrát udělal oproti starší praxi změnu. Dominantním pramenem uvedené *positio* jsou pětidílné *Regulae Veteris*

121 Srov. „Mgri Jacobi de Misa de paupertate cleri“, in: J. SEDLÁK, *Studie a texty* 2, s. 449–462, zde s. 461–462.

et Novi testamenti Matěje z Janova a z nich pochází i Jakoubkova protestace. Pařížský mistr ve čtvrté knize *De corpore Christi* předeslal na úvod řešení kvestie, zda je dovoleno všem jednotlivým svatým křesťanům každodenně svátostně přijímat tělo a krev Krista, následující protestaci:

„Prohlašuji, že v této kvestii ani v žádném svém vystoupení minulém nebo budoucím nezamýšlím říkat nebo psát nic, co je přímo či nepřímo proti svatostaté katolické církvi Ježíše Krista nebo proti křesťanské víře nebo co by bylo nějakým způsobem proti svatému Písmu nebo dobrým mravům církve nebo co by mohlo nějakým způsobem pohoršit zbožné uši každého věrného křesťana. Pokud by se snad stalo – což nechť se nestane! –, že ze své nevědomosti nebo nepozornosti nebo z jakékoli jiné nedbalosti a nedokonalosti, již v sobě pozoruji velmi velikou, bych něco z toho řekl, napsal nebo si to myslel, ihned to od počátku odvolávám a beru zpět a žádám to mít za nevyřčené. Kvůli tomu a kvůli většímu bezpečí podřizuji tato svá písmena, jakož i všechny své skutky i sebe samého nápravě svaté katolické církve a svým pravověrným otcům a jsem až dosud ochotně připraven být napraven a onou svou zbožnou matkou a otcí svatě v církvi navrácen a přiveden na cestu pravdy a milosti skrze Ježíše Krista.“¹²²

Z příkladů uvedených v úvodu této studie je zřejmé, že Matějovo prohlášení svou strukturou a většinou klíčových slov odpovídá klasické univerzitní protestaci i s *revocatio conditionalis*. Přesto si nelze ne všimnout drobných, leč významných rozdílů. Tam, kde tradiční protestace při výčtu normativů svorně zmiňují „rozhodnutí církve“, mistr pařížský mluví obecně o „svaté katolické církvi Ježíše Krista“. V revokaci se zase podřizuje církvi jako „své zbožné matce“ a „svým pravověrným otcům“. V kontextu Matějovy eklesiologie, která preferuje koncept církve svatých, kteří žijí dobrým životem, před institucionální církví, definovanou vnějškově jako společenství víry a svátostí, se tak vnucuje exkluzivní, idealistické chápání uvedených kategorií.¹²³

Zdá se, že protestace Matěje z Janova, na rozdíl třeba od protestace Bitterfeldovy, jež vznikla zhruba ve stejné době a v souvislosti se stejným tématem, přes všechnu svou tradičnost vědomě inklinuje k neurčitým kategoriím, takže ji lze podle kontextu přinejmenším vykládat více způsoby, jak to v Basileji kritizoval Stojković. A na to navázal právě Jakoubek ze Stříbra, který však postoupil roku 1414 o krok dále, když v Karolinu prohlásil:

122 Viz *Mathiae de Janov dicti Magister Parisiensis Regulae Veteris et Novi Testamenti V. De corpore Christi*, edd. V. KYBAL – O. ODLOŽILÍK, Pragae 1926 (= Sbirka pramenů českého hnutí náboženského ve stol. XIV. a XV. 13), s. 23.

123 Srov. Emil VALASEK, *Das Kirchenverständnis des Prager Magister Matthias von Janow (1350/55–1393). Ein Beitrag zur Geistesgeschichte Böhmens im 14. Jahrhundert*, Roma 1971.

„Dříve než přistoupím k rozhodnutí této látky, nejprve vyznávám, že v této kvestii nezamýšlím říkat nic, co by bylo přímo či nepřímo proti svaté katolické církvi Ježíše Krista nebo proti křesťanské víře nebo co by bylo proti *neposkvrněnému božímu zákonu* a také dobrým nebo svatým mravům církve. Pokud by se snad stalo, což nechť se neděje, že ze své nevědomosti nebo nepozornosti nebo z jakékoli jiné nedbalosti a nedokonalosti, již v sobě rozpoznávám příliš velikou, něco z toho řeknu, ihned to na počátku odvolávám a beru zpět a žádám to mít za nevyřčené. *A podřizuji se opravě vás všech nebo kohokoli jiného, komu přísluší bloudící opravovat* a navracet na cestu pravdy.“¹²⁴

Kurzivou naznačené pasáže jsou místa, kde se Jakoubek zásadně odchýlil od Matějova textu. Skutečnost, že nahradil tradiční normativ Písma pregnantnějším normativem božího zákona, jde ruku v ruce s recepcí myšlení Jana Viklefa.¹²⁵ Ponechání Matějova normativu „svaté katolické církve Ježíše Krista“ zase potvrzuje, že šlo o natolik neinstitucionální obrat, že Jakoubek neměl problém ho akceptovat. Jakoubek přitom v revokaci nezopakoval Matějem deklarovanou ochotu podřídít se opravě „svaté katolické církve“, ale v souladu se svými předcházejícími protestacemi se obecně podřídil korekci všech, kteří jsou toho schopni, včetně přítomných mistrů.¹²⁶ Matějova slova a jejich recepce Jakoubkem jsou pozoruhodným svědectvím opakovaného přetváření jedné středověké univerzitní tradice, jež spočívalo ve stále intenzivnějším oslabování institucionálních autorit, a to nejprve bez vlivu a poté pod vlivem myšlení Jana Viklefa.

Jakoubek v každém případě neměl důvod své prohlášení měnit ani poté, co byl v důsledku svého učení a zahájené utrakvistické praxe exkomunikován pražskou církevní správou. Ve svém nejrozsáhlejší traktátu *Responsio* proti Ondřejovi z Brodu z přelomu let 1414 a 1415, který o tom informuje, uvedenou protestaci z *Quia heu in templis* s explicitním odkazem na své vystoupení na univerzitě zopakoval.¹²⁷ Tím dal ještě výmluvněji najevo, že Matějova „svatá katolická církev Ježíše Krista“, proti níž nechce nic troufale tvrdit, rozhodně nemůže být institucí, jejíž reprezentanti na něj kvůli „evangelické pravdě“ uvalili klatbu.

Jakoubek svůj zápas o kalich na domácí, zvláště univerzitní půdě vítězně dobojoval v březnu 1417. Nedlouho předtím v reakci na pokus několika

124 Viz IACOBELLUS DE MISA, *Quia heu in templis*, rkp. NK ČR, X H 10, fol. 106r–121r, zde fol. 106v a také níže, pozn. 126.

125 O této substituci v jiné souvislosti M. DEKARLI, *Od pravidla (regula) k zákonu (lex), od nápravy k reformě: doktrinální analýza transformace principů myšlení rané české reformace (1392–1414)*, in: *O felix Bohemia! Studie k dějinám české reformace*. K počtí Davida R. Holetona, ed. P. Hlaváček, Praha 2013, s. 39–58.

126 Juxtapozici Jakoubkovy a Matějovy protestace publikovala H. KRMÍČKOVÁ, *Studie a texty k počátkům kalicha v Čechách*, Brno 1997 (= Spisy Masarykovy univerzity v Brně, Filozofická fakulta 310), s. 89–90.

127 Viz „Tractatus de communionem sub utraque specie adversus doctorem de Broda“, in: *Magnum oecumenicum III*, sl. 416–585, zde sl. 416–417.

prořímsky smýšlejících mistrů, kteří tomu chtěli zabránit, přednesl kvestii *Utrum communitates fidelium*. V ní se opět setkáváme s protestací, která je tentokrát poměrně stručná:

„Nejprve prohlašuji, že nezamýšlím říci nic, co by bylo proti nejvyššímu pontifikovi budoucích statků, Pánu Ježíši Kristu, nebo proti jeho zcela dokonalému a dostatečnému zákonu, v němž je podle Augustina, třetí kapitoly *De doctrina cristiana*, všechna pravda, nebo proti jeho nejsvětější nevěstě, katolické a apoštolské církvi.“¹²⁸

Protestace s uvedenými normativy je jako celek zjevnou polemikou s institucionální římskou církví. Musíme se však ptát, zda pominutí revokace, jinak běžné součásti Jakoubkových protestací, zde nemá hlubší smysl. Vzhledem k mimořádným okolnostem vzniku kvestie se vnučuje domněnka, že zde Jakoubek dává průchod svému triumfujícímu (sebe)vědomí nalezené pravdy, která je plně v souladu s deklarovanými absolutními normativy, takže to již není věc akademické diskuse, ale tvrzení a fakt.¹²⁹

Tak tomu ovšem zatím nebylo v případě jiné Jakoubkovy novoty – přijímání maličkých. V konceptu kvestie na toto téma, již si Jakoubek snad v průběhu roku 1417 chystal pro disputaci se Šimonem z Tišnova, je mezi argumenty *pro* a *contra* a první supozicí na okraji obligátní poznámka *Protestor*. Protože však vypracovanou formu pozice neznáme, nedochovala se ani protestace.¹³⁰ Jinak je tomu s Jakoubkovým traktátem ve prospěch přijímání maličkých *Ad honorem*, který vznikl před 20. lednem 1419. Zde se setkáváme s protestací, která opět odkazuje na Jakoubkova starší prohlášení. Tentokrát přichází pouze revokace:

„S předpokladem svého obvyklého prohlášení, že jsem neustále připraven být poučen, opraven a napraven nejen významnějším nebo sobě rovným, ale jakýmkoli nejmenším věřícím, ba oslicí Balámovou – kdyby bylo možné, aby ke mně promluvila – a ochoten být napomenut, pokud budu poučen Písmy a důvody, že jsem říkal nebo dělal něco jiného, než jsem měl, nejprve pojednám o katolické tezi pod vedením Boha, který je její původce, o svátostném přijímání všech pokřtěných a zejména dětí.“¹³¹

128 *Utrum communitates fidelium debeant divinissimam eucharistiam sumere sub utraque forma sacramentali tam panis quam vini*, rkp. ÖNB, 4488, fol. 97r–101r, zde fol. 97r: „Inprimis protestor, quod hoc non intendo dicere, quod esset contra summum pontificem futurorum bonorum, Dominem Iesum Cristum, vel contra suam perfectissimam et sufficientissimam legem, in qua est omnis veritas secundum Augustinum tercio De doctrina cristiana, vel contra suam sanctissimam sponsam, catholicam et apostolicam ecclesiam.“

129 K souvislostem vzniku kvestie D. COUFAL, *Die katholischen Magister Peter von Mährisch Neustadt, Johann von Königgrätz, Nicolaus von Pavlíkov und die Formierung der utraquistischen Universität in Prag 1417*, in: AUC-HUCP 49, 2009, s. 127–141.

130 Viz rkp. NK ČR, VIII E 7, fol. 74r–84v, zde fol. 74r a P. SPUNAR, *Repertorium 1*, č. 575, s. 218–219.

131 Rkp. NK ČR, X H 10, fol. 132r–192r, zde fol. 132r: „Supposita consueta mea protestacione, qua semper paratus sum nedum a maiori vel equali, sed a quocumque minimo fideli, ymmo ab

Protože tato *sententia catholica* byla živou kauzou, o níž se dokonce vedl spor v reformním táboře, je pochopitelná Jakoubkova maximální otevřenost k tříbení stanovisek. A protože se to mělo dít na základě neinstitucionálních normativů Písma a rozumu, mohl se toho ujmout kdokoli způsobilý. Hledání teologické pravdy, Viklešem osvobozené od instituce, mělo přinést své plody především při disputacích a traktátových bitvách.

Tím snáze pochopíme, že institut protestace zůstal zachován i mimo tradiční univerzitní rámec, ba mimo rámec římského pravověří, jako institut vnitrohousitské polemiky. Roku 1420 se Jakoubek dostal do střetu s výše zmíněným mistrem Janem z Jičína, který na počátku revoluční vřavy propadl chiliastickým očekáváním.¹³² Jičín ho obvinil, že v jednom ze svých oběžníků zaslaných kněžím napsal mnoho proti Bohu, prorokům a Ježíši Kristu s jeho apoštoly. Na to Jakoubek mimo jiné zareagoval následující protestací, která je sice výčtem normativů a podobou revokace plně reformovaná, svou formou a strukturou však tkví v původní tradici:

„Já, mistr Jakoubek, mistru Janovi z Jičína odpovídám a prohlašuji, že jsem nezamýšlel a nezamýšlím skrze milost boží něco říkat, kázat, psát po listech a radit, co je proti Pánu Bohu a jeho prorokům a také Pánu Ježíši s jeho apoštoly. Pokud bych to snad někdy řekl ze své nevědomosti, troufalosti nebo nějak jinak, mám to za nevyřčené. A pokud budu na základě tohoto listu, jehož argumentaci usiluje mistr Jan z Jičína vyvrátit, věrně a pravdivě poučen, že jsem pobloudilý (*devius*), pokorně chci být napraven a opraven.“¹³³

Když se Jakoubek v závěru svého života roku 1428 pod tlakem nařčení z podílu na radikalizaci části husitských duchovních vrátil k otázce remanence a reálné přítomnosti Krista v eucharistii, v traktátu *De vera existencia corporis Cristi* jen obecně odkázal „na chvályhodnou a obvyklou protestací“, aniž ji plně citoval.¹³⁴ Můžeme jen spekulovat, jakou *protestatio* považoval Jakoubek v této situaci a době za obvyklou, stojí však za pozornost, co v podobné souvislosti o rok později prezentoval jako zvyklost strážce Viklefova (remanenčního) odkazu v husitských Čechách Petr Payne. Ten při veřejné disputaci s odpůrcem viklefského radikalismu Janem z Příbramě, hájícím transsubstanciace, na úvod předeslal následující prohlášení:

asina Balaam [srov. Num. 22,28–30], si illam michi loqui est possibile, instrui, corrigi et emendari et docto per scripturas aut rationes me aliud, quam deberem, dicere vel facere castigari, in primis tractabo Deo duce et auctore sententiam catholicam de comunione sacramentali omnium generaliter baptisandorum et maxime parvulorum.“ Srov. P. SPUNAR, *Repertorium 1*, č. 611, s. 229.

132 Srov. H. KAMINSKY, *A History of the Hussite Revolution*, Los Angeles – Berkeley 1967, s. 314 a 428.

133 V latinském originálu tamtéž, s. 534.

134 „De vera existencia corporis Cristi“, in: *Magnum oecumenicum III*, sl. 884–932, zde sl. 885.

„Vážení pánové, bratři a přátelé! Při těchto vystoupeních je zvykem kvůli obezřetnosti a větší jistotě učinit protestaci, proto se děje, že Petr Engliš zde přede všemi vámi ctihodnými veřejně prohlašuje, že není jeho záměrem zatvrzele tvrdit, co není v souladu s pravověrnou vírou a co je pohoršlivé pro zbožné uši. A pokud, což necht' se nestane, by něco takového řekl nebo napsal z jakékoli nemístné příčiny, přeje si to mít za nevyřčené nebo nenapsané a podřizuje se opravě svaté matky církve a všech jiných, jimž úředně (*ex officio*) přináležejí jej takto chybujícího navrátit na cestu katolické pravdy.“

Payne dále prohlašuje, že svým vystoupením nechce nikoho v otázce eucharistie odvést od pravé víry ani se dotknout ničím cti, ani nikoho nechce podporovat v jeho eucharistickém bludu. Prosí proto o slyšení, zvláště když nezamýšlí žádné zlo pro České království, ale právě naopak. Současně se zaručuje, že nebude stranit osobám, nýbrž bude přináležet pravdě.¹³⁵ Jak vidno, Payne rovněž využil tradičního formuláře protestace. Ačkoli v první části ponechal pouze neinstitucionální normativy, jeho revokace je značně konzervativní a naznačuje opětovný příklon k institucím, jakkoli husitským.

Zda to mohla být i Jakoubkova cesta ke způsobu, jak se roku 1428 lépe obhájit, nevíme. Alespoň v letech 1406–1420 byla jeho prohlášení obsahem i formou poměrně konstantní. Normativy teologické pravdy mu byly Ježíš Kristus, víra Ježíše Krista, křesťanská víra, boží zákon, svatá katolická církev Ježíše Krista, katolická apoštolská církev nebo dobré a svaté mravy církve. V revokaci v souladu s Viklesem, Husem a řadou dalších svých kolegů byl ochoten se podříditi komukoli, kdo ho na jejich základě poučí o lepším stanovisku. Zatímco však Husovy protestace postupem času stále více získávaly charakter (osobní) konfese s osvětlením doktrinárních fundamentů, Jakoubek explicitně zdůrazňoval, že mu jde o vzdělávání církve.

Jakoubkův konzistentní postoj je významný zejména s ohledem na jeho ranou protestaci z remanenčního traktátu, neboť je to jeden z prvních dochovaných plodů jeho literární činnosti vůbec, uvážíme-li, že jeho

135 Srov. rkp. NK ČR, IV G 14, fol. 130v–156v, zde fol. 130r, zvl.: „Reverendi domini, fratres et amici! Quia in actibus huiusmodi mos est ad cautelam et magnam securitatem protestacionem facere, hinc est, quod Petrus Anglicus hic coram omnium vestrum reverenciis publice protestatur, quod sue intencionis non est aliquid pertinaciter asserere, quod dissonum est fidei orthodoxe aut piarum aurium offensivum. Et si, quod absit, quidquam tale dixerit vel scripserit ex circumstantia inordinata qualicumque, haberi petit illud pro non dicto sive scripto subiciens se correccioni sancte matris ecclesie nec non et omnium aliorum, quibus incumbit ex officio ipsum corrigere taliter delinquentem et ad viam reducere katholice veritatis.“

O traktátu František Michálek BARTOŠ, *Literární činnost M. Jana Rokycany, M. Jana Přibramy a M. Petra Payna*, Praha 1928 (= Sběrka pramenů k poznání literárního života československého III/9), č. 13, s. 103–104. K historickému a ideovému kontextu srov. Jiří KEJŘ, *Mistři pražské university a kněží táborští*, Praha 1981, s. 73–74 a také Marcela K. PERETT, *A Neglected Eucharistic Controversy: The Afterlife of John Wyclif's Eucharistic Thought in Bohemia in the Early Fifteenth Century*, Church history 84, 2015, s. 64–89.

nejstarší známé texty (kázání ke kléru) jsou kladeny do let 1405–1406.¹³⁶ U Jakoubka je tak ještě lépe než u Husa doložen předpoklad, že reformované protestace užíval od počátku svého veřejného teologického vystupování na univerzitě. Jestliže se totiž Hus stal mistrem svobodných umění roku 1396 a sentenciářem roku 1407, těžko mohl Jakoubek – mistr z roku 1397 – začít číst *Sentence* výrazně dříve.¹³⁷ Podobně jako u Husa se opět můžeme jen dohadovat, k čemu přesně se protestací v úvodním principiu zavázal.

Mikuláš z Pelhřimova

Jestliže červenou nití našeho výkladu je geneze basilejské husitské protestace, nelze ze zřetele pustit ani radikální tábořské myšlení, jež zejména od druhé poloviny dvacátých let reprezentoval Mikuláš Biskupec z Pelhřimova. Příliš nepřekvapí, že v jeho zásadním souhrnném díle tábořského učení *Confessio Taboritarum* z roku 1431 se setkáváme s protestací následujícího znění:

„Protože NADE VŠE TOUŽÍME PO CTI BOŽÍ, PROSPĚCHU SVATÉ CÍRKVE A JSME VĚRNÍ ÚDOVÉ PÁNA JEŽÍŠE KRISTA, předesíláme vzhledem k ostráživosti a většímu bezpečí toto nížeřpsané prohlášení, že jsme v NADĚJI PÁNA JEŽÍŠE KRISTA ZASTÁVALI, ZASTÁVÁME A PEVNĚ SI PŘEJEME ZASTÁVAT VEŠKEROU VĚRITELNOU PRAVDU a vyznáváme z celého srdce, že *celý Kristův zákon je natolik pevný v pravdě, že žádné jeho písmeno nebo čárka se nemůže mýlit, a JEHOŽ JEDNOTLIVÝM ČLÁNKŮM VĚŘÍME V TOM SMYSLU, V NĚMŽ JIM SVATÁ TROJICE PŘIKAZUJE VĚŘIT. Dále věříme, že jeho dům, to jest jeho pravá nevěsta, svatá církev, je tak pevně založena na tvrdé skále, že brány pekla ji nemohou nijak přemoci, a v našich projevech a řečech skláníme svá hrdla před učením našeho Spasitele, před jehož soudem budeme stát, a na vše chceme odpovědět upřímně a věrně a chceme být jeho žáky a ve všem poslušni jeho zákonu. A jsme připraveni v naději jeho smrti spíše snést trest kruté smrti než vědomě říkat nebo tvrdit něco, co by bylo proti vůli Krista a jeho církve, pravé nevěsty, a proti výrokům doktorů, kteří se pravdivě zakládají v jeho zákoně. A pokud budeme kýmkoli opravdově poučeni zákonem božím, praxí Kristovou a apoštolskou prvotní církví, koncily a doktory pravdivě se na něm zakládajícími, že jsme v něčem vystoupili proti víře nebo proti dobrým mravům nebo ritům, které první křesťané s apoštoly zachovávali podle Kristova učení, nebo by došlo k odchýlení z jakékoli příčiny,*

136 Srov. P. SOUKUP, *Reformní kazatelství a Jakoubek ze Střibry*, Praha 2011, s. 186–187.

137 Jisté je pouze to, že výklad *Sentencí* dokončil před rokem 1410, viz J. SEDLÁK, *Studie a texty 1*, s. 364.

jsme připraveni poslouchat pravdu a přebývat s ní, neboť víme, že pravda vítězí nade vším.¹³⁸

Ve světle dosud představených pramenů je zřejmé, že v tomto do detailu propracovaném vyznání dospěla transformace tradiční protestace ve Viklefově a husitském myšlení vrcholu. Obě tradiční části, obecné prohlášení a podmíněčné odvolání, jsou naplněny výhradně neinstitucionálními, idealistickými normativy, které jsou v obecném prohlášení podrobněji osvětleny na způsob konfese. To koresponduje s tím, že zde Mikuláš z Pelhřimova nejprve těžil z Husovy protestace z *De sufficiencia legis Cristi* a posléze i z jeho vyznání víry, adresovaného 1. září 1411 papeži Janu XXIII.¹³⁹

Také revokace vychází z premis Viklefova myšlení, přijatých a rozpracovaných Husem, Jakoubkem a dalšími, jestliže lpí na poučení kýmkoli na základě mnohočetného neinstitucionálního „soudce“, který posléze přijme v souvislosti s chystanou basilejskou disputací predikát „z Chebu“. Je proto opět nutné zdůraznit, že tento slavný „soudce“ je rovněž přirozeným důsledkem výše popsané dlouhodobé proměny tradiční univerzitní protestace, zvláště podmíněčného odvolání.

Od přísahy ke konfesi a zpět?

Při ohlédnutí za výsledky této analýzy se musíme nejprve zastavit u obou basilejských prohlášení. V první kapitole jsem doložil, že *protestatio* Jana z Dubrovníku je formou i obsahem pevně svázáno s univerzitní tradicí přísah, které ctily institucionální normativy. Stojkovič sice nad rámec tradice mluví o Písmu správně vyloženém, to je však přirozená reakce na dlouhodobé spory s husity o biblickou exegezi a lze v tom spatřovat ozvuk protihusitského polemického myšlení Stojkovičova oblíbeného pařížského teologa Jeana Gersona.¹⁴⁰ Zřejmě i pod vlivem myšlení tohoto teologa předeslal učený dominikán své protestaci ujištění, že k ní lne čistým a upřímným srdcem, jestliže to Gerson žádal v *De protestatione in materia fidei*.¹⁴¹

Basilejská protestace stoupenců kalicha je proti tomu plodem zásadní viklefsko-husitské proměny původní tradice univerzitních prohlášení.

138 *Confessio Taboritarum*, edd. A. MOLNÁR – R. CEGNA, Roma 1983 (= Fonti per la storia d'Italia 105), s. 66–68. Kapitálkami vyznačuji, kde Mikuláš z Pelhřimova čerpal z Husova spisu *De sufficiencia legis Cristi*. Kurzívou vyznačuji, kde čerpal z Husova vyznání víry, adresovaného 1. září 1411 papeži Janu XXIII.

139 Viz pozn. 103 a 89. Molnár s Cegnou sice ve své edici upozorňují na citace z *De sufficiencia*, ovšem ne již na přejímku z Husova listu Janovi XXIII.

140 Srov. D. COUFAL, *Výklad a autorita bible v polemice mezi Janem Gersonem a Jakoubkem ze Stříbra z roku 1417*, LF 131, 2008, s. 45–72, zde zvl. s. 48–49.

141 Srov. „De protestatione“, in: JEAN GERSON, *Œuvres complètes* VI, s. 157–158, tj. pátá úvaha.

Vychází najevo, že úvodní část je kompilací dvou Husových textů: jeho protestace z kvěstie *De sufficiencia legis Cristi* z roku 1414 a jeho vyznání víry z 1. září 1411. Protože však tuto kompilaci provedl již Mikuláš z Pelhřimova v *De confessione Taboritarum*, lze se domnívat, že právě on má hlavní podíl na výsledné podobě basilejské protestace. Odpovídá to jeho snaze o Husovu rehabilitaci před koncilem, s níž v Basileji vystoupil v rámci své apologie jednoho z pražských artikulů. Nešlo jen o formulace, ale i o symboliku. Jestliže Husovi nebylo v Kostnici umožněno prezentovat principy jeho víry, mělo to být odčiněno v Basileji, a to nejen nepřiznanými citáty. Husovu protestaci z *De sufficiencia* v plném znění vtáhl do basilejské diskuse jako důkaz pravověrnosti popraveného kazatele další z husitských mluvčích Oldřich ze Znojma. Silný konfesní rozměr basilejského prohlášení tak jde zejména na vrub díla a osudu Jana Husa.¹⁴²

Zdá se, že takto se k Husovi a Viklefovi v Basileji přihlásili zejména radikálové. Jan Rokycana původně zamýšlel postupovat jinak. V přípravě jeho basilejské obrany kalicha se rovněž dochovala protestace, která sice také nebyla zcela tradiční, její vyznění se však lišilo od protestace Biskupcovy. Týnský kazatel totiž rovněž sáhl po výše citované protestaci Matěje z Janova ze čtvrté knihy jeho *Pravidel Starého a Nového zákona*. Zřejmě se inspiroval v Jakoubkově kvěstii *Quia heu in templis*, avšak při recepci Matějovy protestace nepostupoval zcela totožně jako jeho vážený učitel. Podobně jako Jakoubek sice v revokaci vynechal Matějovu poslušnost „matce církvi“ a „pravověrným otcům“ a podřídil se neurčitě všem, jimž přísluší napravovat chybující, ale také dodal, že chce být napraven „pravými katolíky“ (*per veros catholicos*), což odpovídá Matějovu myšlení. Proto také příliš neudíví, že Rokycana ponechal v obecném prohlášení tradiční normativ Písma a nenahradil ho radikálnějším konceptem božího zákona jako Jakoubek.¹⁴³ Rokycanova původní protestace tak sice zůstala jako ta Matějova v normativních nejednoznačná, nebyla však viklefská.

142 K celému srov. D. COUFAL, *Jan Hus na basilejském koncilu*, in: Jan Hus 1415 a 600 let poté, edd. J. Smrčka – Z. Vybíral, Tábor 2015 (HT, Suppl. 4), s. 41–68.

143 Srov. rkp. NK ČR, VIII F 22, fol. 31r–83v, zde fol. 31r–31v: „In primis tamen protestor, quod non intendo dicere aliquid in hoc actu meo, sicut neque in ullo actu meo facto vel in futuro faciendo, ymo intendo non dicere omne illud, quod est contra sacrosanctam ecclesiam catholicam vel contra fidem cristianam per directum vel indirectum vel quod posset esse ullo modo contra Sacram scripturam aut bonos mores ecclesie aut quod possit aliquo modo offendere pias aures fidelis hominis cristiani. Quod si forte, quod absit, aliquid horum contrarium me dicere vel sentire contingeret ex mea ignorantia vel inadvertentia aut quavis alia negligentia et imperfectione, quam cognosco in me ipso multam nimis, istud statim in principio revoco et retracto rogans habere pro non dicto, *submittens me correccioni quibus interest sic delinquentes corrigere*, paratus existens et cupiens usquequaque emendari et *per veros catholicos* ad viam veritatis et gratie per Christum Iesum facte in ecclesia duci et reduci ac deduci.“ Kurzívou vyznačuji Rokycanovy odchylky od předlohy. O Rokycanově přípravě i protestaci D. COUFAL, *Der Laienkelch im Hussitentum. Neue Quellen zu Johann Rokycanas Verteidigung des Laienkelchs auf dem Basler Konzil im Januar 1433*, in: Die hussitische Revolution: Religiöse, politische und regionale Aspekte, ed. F. Machilek, Köln – Weimar – Wien, 2012 (= Forschungen und Quellen zur Kirchen- und Kulturgeschichte Ostdeutschlands 44), s. 39–56, zde zvl. s. 48.

Ačkoli se o motivaci uvedené rošády v husitských protestacích můžeme jen dohadovat, Rokycanou pronesená radikálnější verze v každém případě poskytla Stojkovičovi podnět, či spíše záminku, aby při následné disputaci opět rozvířil bouřlivé vody eklesiologické diskuse, kterou ve čtyřicátých letech završil známým traktátem *De ecclesia*.¹⁴⁴ V podstatě se opakoval výše popsany scénář konfliktu protestací a o protestace mezi Husovou stranou a doktory teologie z let 1413–1414. Získáváme tak další důkaz, že transformované husitské protestace akcelerovaly pozdně středověkou eklesiologickou diskusi, což je první zásadní zjištění této studie. Druhým je skutečnost, že doktrinální princip takzvaného Chebského soudce se vyvinul jako zcela přirozený důsledek téže viklefsko-husitské transformace, zejména v podmínečné revokaci.

Protestace byly od svého vzniku prostředkem, jak legálně vést v univerzitním prostředí teologickou diskusi a dále posouvat bohoslovecké poznání. Toho si byl vědom i Jan Viklef, který se však nehodlal nechat omezit tradičními doktrinálními mantinely a raději je transformoval. Na základě četby jeho děl podobně postupoval Jan Hus a další jeho druhové v Čechách, kteří si protestace evangelického doktora hojně opisovali ve zvláštních soubojích. V Anglii, Praze i Kostnici to v krátkém časovém rozmezí nezůstalo bez kritické odezvy. Ta byla různá – od snahy postavit institut obecné protestace s revokací mimo hru po úsilí zachránit ho tím, že bude specifikován a zostří se podmínky jeho užívání. Výše shromážděné doklady ovšem naznačily, že by tradiční vzorové protestace sentenciářů přímo reflektovaly viklefsko-husitskou transformaci. Nejspíše to ani nebylo nutné. Nepochybně stačilo důsledně ctít tradiční normativy, jako byly církví či univerzitou odsouzené články, rozhodnutí církeve nebo doktoři schválení církví. To však nemění nic na tom, že právě pod vlivem viklefismu a husitismu tyto normativy získaly zcela konkrétní a aktuální význam.

V Praze po odsouzení 45 Viklefových článků univerzitou roku 1403 se tradiční institucionální normativy a s nimi i protestace mohly dostat do centra zvýšené pozornosti. Původní pražskou univerzitní protestaci se mi dosud nepodařilo nalézt. I kdyby však neobsahovala normativ odsouzených článků, i závazek držet se doktorů schválených církví již mohl v tomto kontextu vyvolávat pnutí. Stanislav ze Znojma se tradiční mantinely dané protestací překročit neodvážil. Když při eucharistickém experimentování s Vikleffem narazil, stáhl se. Jiní nikoli.

144 K basilejské eklesiologii v kontextu polemiky s husity existuje řada studií, viz např. Karl BINDER, *Der „Tractatus de Ecclesia“ Johannes v. Ragusio und die Verhandlungen des Konzils von Basel mit den Hussiten*, *Angelicum* 28, 1951, s. 30–54; Werner KRÄMER, *Konsens und Rezeption. Verfassungsprinzipien der Kirche im Basler Konziliarismus*, Münster 1980 (= Beiträge zur Geschichte der Philosophie im Mittelalter, NF 19), s. 69–124 a nověji Zvezdan STRIKA, *Johannes von Ragusa († 1443): Kirchen- und Konzilsbegriff in der Auseinandersetzung mit den Hussiten und Eugen IV.*, Augsburg 2000, s. 127–144.

Reformované protestace významně přispívaly k rozvoji eklesiologické diskuse právě proto, že odrážely postoj dotyčného k tradičním institucím jako garantům pravověrnosti. Již u Viklefa a zejména potom u Husa se protestace pod vlivem zápasu s církevními autoritami stále více stávaly konfesiemi, které osvětlovaly principy reformní víry. Zatímco však Viklef zůstal přímé konfrontace s mocí církevní instituce ušetřen, Hus se jí nevyhнул. Z otázky, zda se přihlásit k tradiční protestaci a jejím normativům, jak to žádal koncil, nebo nikoli, vyvstal nakonec pro betlémského kazatele osobní problém svědomí.

Protestace Jakoubka ze Stříbra zřetelně reflektovaly edukativní rozměr jeho reformního počínání: nešlo již o teologické cvičení v mezích institucionálního pravověří, ale o vzdělávání sebe i církve a nabývání jistoty ve věcech víry ve snaze pomoci bloudícím. Protože již jeho první známá, velmi raná protestace přestala sloužit jako garant pravověrnosti a stala se deklarativním nástrojem ve službách reformace, lze s její pomocí ještě podrobněji než dosud vysledovat, kdy došlo v jeho doktrinálním myšlení k odpoutání od tradičních a pro něj nedůvěryhodných institucí.

V nastalém ideovém zmatku dvacátých let a pod tíhou vnitrohusitských sporů bylo stále více stoupenců kalicha přesvědčeno, že instituce ve věcech víry obětovat nelze, a to se pochopitelně opět promítlo i do protestací. Zde je však výzkum teprve na počátku. Jestliže jisté revizionistické tendence naznačila protestace Petra Payna z roku 1429, ale i původní basilejské prohlášení Rokycanova, tím spíše to nepřekvapí po roce 1436, po uzavření kompaktát.

Když Jan z Příbrami v roce 1437 v Basileji hájil nutnost kalicha ke spasení, na úvod svého projevu předeslal:

„Především ve všem dovoleném a poctivém zastávám upřímným srdcem pevnou a vytrvalou přichylnost a synovskou poslušnost matce římské církvi a její mateřské důstojnosti, od níž bez příčiny se oddělovat – říkám – znamená zahrávat si s nebezpečím schizmatu, jak obšírněji sděluji na konci tohoto díla. Jestliže věci říkám takto, nevykládám je jako soudce nebo její oprávněný, ale jako pokorný prosebník téže matky.“¹⁴⁵

Formálně nejde o klasickou protestaci, přesto je to podstatně jiný diskurz, než jaký zazněl z českých úst v Basileji před čtyřmi roky. Je to návrat do tradičních vod? I zde platí, že Příbramova slova jsou zrcadlem jeho hlubšího ideového přesvědčení. Vyjadřují postoj člověka, který se rozešel s Vikleffem a tváří v tvář věroučným zmatkům toužil opět získat oporu v instituci.

145 *Ad honorem*, rkp. ÖNB, 4488, fol. 109r–134r, zde fol. 109r: „Ante omnia supposita a me sincero corde firma et perseveranti adhesionem, materna reverentia atque filiali obediencia ipsius sancte Romane ecclesie in omnibus licitis et honestis, a qua sine causa se segregare dico periculo scismatis laborare, ut laicius dicam in fine huius operis. Ista equidem etsi ita loquor, tamen hec dissero, non ut censor aut ipsius reprehensor, sed ut humilimus eiusdem matris exorator.“ K traktátu srov. P. SPUNAR, *Repertorium* 2, č. 322, s. 167.

Bez dalšího studia pramenů lze však z ojedinělého případu jen těžko učinit obecný soud o husitských protestacích této doby.

Nic to nemění na tom, že pozdně středověké protestace lze použít jako lakmusový papírek dobové ortodoxie nebo heterodoxie jejich autorů. Alespoň ve vztahu k problematice viklefismu a husitství je patrné, že jejich obsah, forma a intence se proměňovaly s tím, jak skepticky se jejich autor stavěl k institucionální církvi. Další kolo „konfliktu protestací“, svými důsledky ještě závažnější, zažehla lipská veřejná disputace Martina Luthera roku 1519.¹⁴⁶

146 Srov. D. Martin Luthers Werke. Kritische Gesamtausgabe 59. Nachträge, Weimar 1983, s. 433–434, tj. protestace, jimiž byla zahájena lipská disputace. – Tato práce byla podpořena programem Univerzitní výzkumná centra UK č. 204053.

VÝKLAD BIBLICKÝCH NOREM V POSTILÁCH HUSITSKÉ DOBY

PAVEL SOUKUP

Kázání patřilo k nejdůležitějším komunikačním médiím středověku před rozšířením knihtisku. Díky tomu, že představovalo jednu z mála možností, jak oslovit najednou větší počet lidí, a to v zavedeném rámci a formátu, označuje se někdy dokonce za středověké masmédiium. To je patrné v mnoha případech míněno jako nadsázka či záměrně anachronická výrazová zkratka. Lze nicméně argumentovat ve prospěch názoru, že kázání ve středověku fungovalo jako hromadný sdělovací prostředek *avant la lettre*. Důvody pro takové pojetí snesl ve svých pracích David d'Avray. Středověké kázání podle něj mělo rysy masové komunikace ve dvou směrech. Za prvé, velké kazatelské kampaně dokázaly přilákat značné množství posluchačů a působily podobně jako marketingové kampaně dneška. Za druhé, běžné každotýdenní kázání mělo strukturální a systémové rysy masové komunikace a bylo i podle dnešních měřítek hromadným sdělovacím prostředkem.¹ Kazatelé všude v latinské Evropě čerpali z týchž příruček a modelů šířených z jednoho centra, Paříže. Sbírkové vzniklé ve 13. století v prostředí univerzity a mendikantských učilišť se za pomoci sériové výroby rukopisů masově rozšířily a zachovaly si popularitu až do konce středověku.² Byť výsledkem jejich používání v kazatelské praxi nebyl proslov téhož znění vždy a všude, přece jen se z dlouhodobého hlediska topoi opakovaná v modelových textech dostávala k publiku pod kazatelnou.³

Používání kazatelských příruček je doloženo (a v ještě větší míře je můžeme přepokládat) také v Čechách, a to přinejmenším od poloviny

1 David L. d'AVRAY, *Method in the Study of Medieval Sermons*, in: *Modern Questions about Medieval Sermons. Essays on Marriage, Death, History and Sanctity*, edd. N. Bériou – D. L. d'Avray, Spoleto 1994, s. 3–30, zde s. 8–17.

2 Týž, *The Preaching of the Friars. Sermons diffused from Paris before 1300*, Oxford 1985, s. 3–4 a 160–163.

3 Týž, *Printing, mass communication, and religious reformation: the Middle Ages and after*, in: *The Uses of Script and Print, 1300–1700*, edd. J. C. Crick – A. Walsham, Cambridge 2004, s. 50–70, zde s. 61–63.